

ÚJVÁRAZD

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Markó Béla
Olajág

Imre Eszter
Lélegzik a föld

Reményi József Tamás
– Boka László
Bánffy Miklós 150.

2023
Október



Irodalom

- 4 **Markó Béla**
Olajág (*vers*)
- 5 **Tankó Andrea**
Katicabogár Szamantha
meghalt; Bubu; A fagyi az fagyi
az fagyi (*próza*)
- 10 **Láng Orsolya**
Mint már annyiszor; Miniatura
egy etikai kódexből; Kéne egy
tó (*vers*)
- 12 **Imre Eszter**
Lélegzik a föld (*próza*)
- 14 **Széles-Pál Dániel**
A címkére írva; Osztálytalálkozó;
Göndör (*vers*)
- 16 **Molnár Zsolt**
Időpostaládába dobott
levél (*vers*)

Galéria

- 10 **Ujvárossy László**
Hamvas ihlette meditációs
objektumok

Esszé

- 22 **Lakatos-Fleisz Katalin**
Kövek és emberek

Tandem

- 30 **Magyar Sára, Balázs Lajos**
Temetőben üldögéltem
– a szívemben kíváncsiság

Kultúra

- 33 **Szűcs László**
Folyóiratok találkozója közös
dolgainkról

Társadalom

- 37 **Vajda György**
Mon amour Paris / Az én
Párizsom

Ketten egy páston

- 43 **Reményi József Tamás**
Díszletvilág – 150 éve született
gróf Bánffy Miklós, szépírói
nevén Kisbán Miklós
Boka László
A közvetítő?

Kritika

- 50 **Láng Zsolt**
Egy zenekóstoló naplója (*zene*)
- 52 **Simon Judit**
Cyber Cyrano – nem csak
tinédzsereknek (*színház*)
- 54 **Szakács Imre**
Véső Ágoston néma
költészete (*kiállítás*)

Előhívás

- 57 **Kőrössi P. József**
Nekrologizálok. Egy

A művelő média

Újvárad 2023/10

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 10. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:



A kultúra sajtója címmel szervezett október eleji szakmai találkozásán műhelybeszélgetést a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, pár héttel azután, hogy társszervezője volt – az Újváraddal együtt – annak a kolozsvári, majd temesvári folyóirat-találkozónak, amelyekről ebben a számunkban olvashatnak részletesebb beszámolót. A kulturális újságírás, illetve a kulturális újságíró fogalmát igyekszünk széles értelemben értelmezni a napilapok, rádiók és televíziók ilyen rovataitól, műsoraitól az online publikációkon át a kulturális, művészeti periodikákig. Ahogy a szovátai kerekasztal alkalmával elhangzott: igazából már az is a média általi értékközvetítést jelent, amikor – függetlenül a választott témától – minőségi tartalmat kínálunk anyanyelvén az olvasónak, nézőnek, hallgatónak, műfajilag tiszta, helyesen megfogalmazott, nyelvileg pontos, igényes szöveget.

Ami e szakterület jellemzője, hogy a politikai, közéleti tartalmakhoz képest ma még kevésbé fenyegeti a közösségi oldalak általi háttérbe szorítottság réme, netán a mesterséges intelligencia általi versenyhelyzet. A hagyományos médiának ezt az ágát a legkevésbé sem lehet nemlétezőnek tekinteni (lásd a média halott csak még nem tud róla típusú kijelentéseket).

Nyilván az sem tagadható, hogy a kultúra sajtója rétegigényeket szolgál ki, bár aligha állunk távol az igazságtól azzal, ha azt mondjuk, akit nem érdekelnek a kulturális tematikák, az aligha nevezhető a hagyományos médiumok rendszeres használójának. Ugyancsak fontos dilemma, miként nyilvánulunk meg a populáris kultúra vs. elitkultúra népszerűsítésében, értékelésében, egyáltalán a bemutatásában, bírálatában? S megteszünk-e mindent a hozzáértő, kiművelt utánpótlás, az új tollak kineveléséért? Pozitív fejlemény lehet az újságíró egyesületen belül a kulturális újságírás szakosztály megalakítása, hogy a hasonló kérdések megválaszolása céljával teremtsen meg a közeget, az alkalmakat a párbeszédre.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Szurcsik József: *Jelenés*, 2021, olaj, vászon, 180 × 200 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Hamvas Béla szüleiivel Újlipótvárosban az 1920-as évek végén

Markó Béla

Olajág

Természetesen szerettük a galambokat. Galambszelíd. Galamblélek. Galambpár. Csupa megértés. Érzékenység. Fehérség. Nem véletlen, hogy a béke szimbólumai ezek a madarak. Olajágot hoznak nekünk özönvíz után. Persze zavart, hogy átjártak a szomszéd ház padlásáról, és a fürdőszoba ablaka alá piszkítottak. De megoldottuk. Szereltünk oda egy rácsot. Röpködtek így is a kertben. Le-leszálltak a háztetőre. Egyszer az udvaron találtuk az egyiket, húzta a szárnyát, nem tudott elrepülni. Vízet adtunk neki, valamennyi kölest is, éjszakára bevittük a garázsba. Reggelig helyrejött, és amire egyet-kettőt fordultunk, már nem volt ott. Aztán meggyűlöltek a galambokat. A nyáron hosszú hetekig nem volt eső, és közben fészket raktak az ereszcatornába. Lentről nem láthattuk, és nincs olyan hosszú létránk, hogy odáig felmásszunk, de minden bizonnyal már költöttek is, mert egy idő után mintha többen lettek volna, mind hangosabban kaparták a bádogot, ahogy nőttek a fiókák. Legalábbis ezt feltételeztük. Állandó zaj és bűz is. Lent pedig galambszar vastagon. Meg kellett nézni, hova lépünk. Köztudott, hogy a madár sem piszkít a fészkébe. Nem gondoltam volna, hogy ennyire lehet utálni a békegalambot. Fordulnátok fel! Dögölnétek meg! Majd utánaolvastam. A galambok sokféle betegséget terjesztenek. Nem baj, mondtam Annának, ezeknek egy csepp eszük sincsen. Hiszen úgyis jön az eső előbb-utóbb, és kiönti őket. Tényleg. Hatalmas viharral ért véget a nyár, villámlott, dörgött, zuhogott egész este. Vajon mi van a galambokkal? Kimentem. Sötét volt. Zseblámpával odavilágítottam. Ültek ketten a csatorna szélén. Csak ketten. Ázottan, szétálló tollakkal. Hallgattak egymáshoz simulva. Idelent a csatorna szájából ömlött a víz. Ismét szerettem őket. Szégyelltem, hogy azelőtt gyűlöltem. De félek, hogy a szeretet sem tart sokáig. Nem tudom, hogyan lehetne változtatni az életünkön. Talán csak ennyi kellene. Látni, hogy gyengék azok is, akik erősek.

Irodalom

MARKÓ BÉLA író, költő, műfordító. 1951-ben született Kézdivásárhelyen, jelenleg Marosvásárhelyen él. Legutóbbi kötete: *Zsarnokra várva*. Esszé, publicisztika 2017–2021; Pesti Kalligram, 2022.

Katicabogár Szamantha meghalt

Van, amire nem lehet elégszer gondolni, az agy kilöki magából újra és újra, rágja, csámcsogja a részeit, de képtelen lenyelni, valami mindig torlán akad(na), ezért inkább loccs, ki vele. Álom lesz belőle. A rosszabbik fajta.

Egy ideig gyakran keltem remegve, sírva az éjszaka közepén, az idegek valamiféle megmagyarázhatatlan összjátéka lehetett, meg persze a fáradtság, de több volt ez annál, hosszútűró önszétszedés az én tudattalan, kontrollálatlan állapotában. Vissza-visszatértek az arcok, az, amelyiket és az, amelyiktől, gyűrt maga alá ez a groteszk, abszurd duó, kimerevedett előttem a félelmem, hogy elhagynak. Fullasztott, dühített, köhögtetett és köptetett, mint amikor az ember elfordítaná a fejét attól, amit nem szívvel látni, de bármerre néz, visszaköszön, integet, ha kell kacsint is, futni lehet, de csak körbe és körbe és körbe, úgyhogy inkább le és be, de el sose. Túl sok lépcső vezet lefele.

Ma reggel ismét zavartan vettem a levegőt. Azt mondják az idősek, a reggeli második alvás sose jó, mindig csak rossz álom lesz belőle. Lehet. Fél éve nem voltam odafenn, ismerőssel is csak ritkán, hangosan köszönve találkoztam, néha meg-megállva, jól vannak-e, jól, köszönnyük, jaj, milyen melegek vannak, alig bírja az ember, a kicsi hogy van, jól van a', nő, mint eső után a gomba, óvodába nem akart menni, de hát hova erőltesse az ember, ha sírik szegény, maj' csak megszokja. Valahogy így. Vagy akár így is. A múltkor majdnem nekem esett valaki fényes nappal, mert pont akkor kacagtam, amikor mellém ért, rám nézett, ő meg éppen dühös volt, hát felképpellek minnyá, te is ne kacagj'. Valahogy így. A majdnem majdnem maradt.

Álmaimból kikoptak a tornaterem zugai. Ott bent soklépcsős feljáró vezetett a játszószobához. Haladni kell felfelé a jutalomért. Jobbat a bal után. Most mégsem ezt a sok masszív betonlépcsőt láttam magam előtt. Kell a fenének lépcső. Úgysem haladunk, jutalom nincs, nyomor van, mondtam fiam, küzdj ésatöbbit, csak azt nem mondtam, hogy ez a cigány emberekre nem érvényes, vagy ha igen, alig, ők mégis bíznak, terítenek asztalt, a meghótnak ünneplőbe öltöztetik a sírját, meg-

hívnak mindenkit, sírva mulatoznak, esznek, isznak – míg van mit. Aztán elfogy a mindennapi kenyerük, Uram, marad a szemeteskuka, a kezeiken a megvastagodott bőr, a lesikálhatatlan nincstelenséggel. Kell a fenének lépcső, úgysem.

Ma reggel ismét veletek álmodtam. Egy-szintes, hideg kőház volt a gyülesterem. Nagy sürgés-forgás, vagy mégsem, már nem tudom, voltak napok, esősek, sárosak, hidegek vagy túl melegek, napok, amikor a gyermekpénzt osztották és napok, amikor jó lett volna, ha osztják, napok, amikor a sürgés-forgás fullasztóbb volt a tornaterem hőségénél és napok, amikor a hiány belemászott a szövetekbe, üvöltött a pangás, a nincs, kint és bent ugyanaz, voltak napok, amikor nem jöttetek, miért is jöttetek volna, lépcsők úgysem vezettek sehova – a legmagasabb pont, ahová (f)elérhettetek a játszószoba volt csak.

Irodalom

TANKÓ ANDREA (1997) Sepsiszentgyörgyön, szülővárosában keresi az útját és önmagát. Irodalmat és szociális munkát tanult, jelenleg szociális munkásként roma anyákkal és kisgyerekekkel foglalkozik. Mindemellett írással is próbálkozik: kritikákat (*Helikon*) és novellákat (*Várad*) publikál.

Sok ismerős arc, mindenki csak beszélt, valahogy senkihez sem tartoztam, hangja nélküli szavak buktak elő belőlem, vagy talán mégsem, már nem tudom, olyan volt, mint a valóságban, makk egyedül az emberek között, jobbra-balra fordul a fej, keresi, kapkodja az információkat, de sosincs csatlakozás. Tudtam, hogy nem tartozom oda, hogy már rég nem vagyok eleme a szerkezetnek, mégis ott voltam. Aztán kicsapódott az ajtó, ha volt ilyen, berohantak a gyermekek, szeplős, naphajú fiú legelő és sokan mások utána, minden kezdődik előlről, vagy pont ott folytatódik, ahol, nem tudom, sokan lettek, lettetek ott benn sokan, felálltam, mintha mégis oda tartoznék, vagy csak megpróbálni akartam, megpróbálni még egyszer, hogy lehet szépen is, emberi

hangon visszatessékeln az udvarra mindegyikő-
töket.

Szamantha volt az utolsó, régen mindig Katicabogár-kislánynak hívtam, piros pöttyös ruhákba öltöztette az édesanyja, hatalmas barna szeme elterült az arcán, amin még ránc egy szál se, igazi selymes hátú katicabogár volt. Te tudsz járn? Tudott, vagy legalábbis úgy tűnt, újabb siker, egész siker, kései mozgásfejlődéses volt ő is, türelmetlen és haragos, ha mászva kellett „megküzdenni” egy játéknak, és most mégis jár. Tapogott vagy inkább szaladt, magabiztosnak tűnő lépésekkel haladt, lépegettem utána, készen arra, hogy elkapjam, ha esne. Hirtelen kiszaladt egy fiú, ezek szerint mégsem Szamantha volt az utolsó, ismerte őt, hogyne, mindenki mindenkit, az urak a koordiná-
tapontok, ha megvan a név és a negyed, megvan az uram is, onnan meg mindenki más is, szóval ismerte ez a fiú Katicabogár Szamanthát, azt

mondta, le tud menni a lépcsőn, nem kell fogni, elhittem, lekéstem.

Szamantha belebotlott a legfelső fokba, kicsi volt még, a kezét nem használta, hogy kivédhesse az ütést, talán nem is lehetett volna, menthetetlen volt. Ott csattant a feje a betonon, ott a szememben. Szaladtam, kölcsönként hanggal ordítottam, valaki után, aki majd segít, aki majd hív orvost és mentőt, itt alig van jel. Ide úgy sem jön senki.

Szamantha kicsi teste szürkén feküdt a betonon, feje alatt egyre növekvő vértócsa. Ezek a lépcsők is csak lefelé vezettek. Egy újabb gyerekhalál. Egy újabb mulasztás. Szamantha meghalt és én nem fogtam meg a kezét.

Ma reggel ismét veletek álmodtam. A tehetetlenség-érzés új testbe költözött. Álmomban leesett és meghalt egy gyerek. A valóságban sokszor egy.

Bubu



Alig dolgozott még ott, jött a hír, hogy meghalt. Mondták, hogy ilyen az élet meg Isten útjait ki nem fürkészhethetjük, de ez valahogy több volt mindennél, ami mondható. Kicsi, gesztenyeszemű fiú volt. Lecsúszott a lába játék közben a bordúráról. Vagy a fejébe esett valami vas. Egyedül volt vagy az unokatestvéreivel, a felnőttek a házban vagy még ott se. Ki tudja. Tiszavirág-életű volt, nincs többet. Egyszer összekacsintottak, akkor látta először és utoljára. Így kezdődött a történetü(n)k. Vagy inkább az édesanyjáié.

Tenyeres-talpas asszony volt, alighogy elvesztette a fiát, hordta a még élő gyermekét maga után, hurcolta a városba, a kukákhoz, a tornaterembe, ott legalább kikerül egy szelet friss kenyér. „Két pofára gyúrja” – észak-nyugaton ez a szavajárás. És tényleg, utolsó szuszig gyúrta az ételt. Sokszor annyi jutott egész napra. Egy délelőtti szelet kenyér.

Bubu, csúfnéven szólították, így ismerte mindenki, eltiporhatatlan asszony, nagyhangú, amolyan igazi veszekedős fehérszép, így mondja a székely. Legalábbis az a hír járta. Nem járt iskolába, nem ismerte a számokat, sem a betűket. Kukáról kukára járt, derékig behajolt, csak legyen valami eltüzelni való. És enni való. Sosem

tudta, milyen nap van vagy hány óra. Mindig elkésett – mégis jött. Jött a melegért, a vízért, a tízóraiért, jött az emberekért, s mert úgy szerette a kislányát. Anyja volt neki, testvére, barátja, apja. Kicsi lány kicsi keze elveszett a szomorú szemű, gyerek-lelkű anyja kenyérkereső tenyerében. Járták ketten a világot, két megtépázott, lyukas lelkű árva.

Bubu vitte a tornaterembe a gyermeket esőben, hóban, eljárt talpú, csuromvíz cipőkben. Az odafentet elkerüli az idő, mindig csak a most van, a holnap sose biztos, valami groteszk carpe diem ez, más lehetőség nincs, pedig de jó is lenne. Az időnkívülség elhozta egyszer, nem volt rajtuk kívül más, jöttek és maradtak sokáig. Ott gubbasztott a terem sarkában, kicsi, összetöpörödött asszony, belefeledkezett a táblába. Még sosem tanította senki ceruzát fogni. Krétát még annyira se. Kuporgott ott az asszony, szorította a krétát erősen, próbálta kanyarítani a neve betűit. Jobbra kanyarodott a betű lába a bal helyett, majd balra jobb helyett, kicsit ilyen volt, kicsit olyan, kezdte előlről, törölte le a krétanyomokat, kérte, segíts, írad te. Aztán csak próbálkozott ő maga, pironkodott közben, kacagott szégyenkezve, hiába mondták neki, nincs miért, jó, hogy most, jó, hogy így. Aztán a kislány megéhezett,

amúgy is, milyen rég jöttek már, menni kellett tízóraihoz s haza. Apád is mindjárt hazajön – mondhatta Bubu, ha akkor éppen nem külföldön volt a férje.

Bubu erős asszony volt, állta a sarat, nem foglalkozott a betegségeivel, csak amikor már elviselhetetlenné vált az a nyilallás a derékba, vagy a vese sugárzik mindenfelé? Nem is csoda, mindig vizes a lábam, mindig fázom – az utóbbit nem mondta, szóra sem érdemes, ha semmi különös nincs benne, mindig így van. Egyszer berontott a tornaterembe, mint mindig, akkor is késve, mindig a hátsó ajtón, kiáltotta hangosan a nevet, sosem azért, aki éppen ott volt, leginkább korábbi munkatársakét, akik már rég sehol, de hát nincs idő, az idő a most, azt kell túlélni. Jött, keresett valakit, hogy elmondhassa a fájdalmát. Ennyit nem tették rám a kezük, ne – mutatta, adtak egy nospát, menjek.

Szakadatlan róttá az utcákat, nem hatott a nospa, más volt a baj, ha nem a kislánya, ő betegeskedett folyton, de ez nem állította meg, utána kellett menni annak, ami másnak már szemét, hogy legalább napi egyszer ehessen az a gyermek.

Bubu erős asszony volt, erős' rendes asszony, keveset hallgatott másra, ki kellett mondania magát, sosem dolgozta fel a kislánya halálát, sosem dolgozta fel, hogy a férje elfordult tőle, közelebb vonta, tapasztotta magához a kislányát, az egyetlen élő embert, akije maradt, emelte volna fel, feljebb, jusson ő tovább, járjon óvodába, hurcolta maga után. Az óvodából hazaküldték, mert sírt. Másnap tíz perccel tovább maradt, de ismét hazaküldték. Mert sírt. Ezután már nem próbálkoztak túl sokat a beilleszkedéssel. Minek? Sírt. Az utca felneveli őt is. Egyre kevesebbet sír.

Egyszer volt egy álláshirdetés. Az egyesület takarítónőt keresett – a telepről. Roma asszonyt, legyen jelkép, példa, híd. Legyen csatorna a telep és az alkalmazottak között, legyen példa a fejlődésre, dolgosságra. Bubu nem tudta elolvasni az álláshirdetést, de szóltak neki. Jelentkezni akart, tetszett neki. Az interjú előtti hetekben megtálozodtak az asszonyok. Jöttek, hozták a gyermekeket, igyekezett mindenki a legjobb, legdolgosabb formáját mutatni, ki lehetne megfelelőbb takarítónő, ha nem éppen ő. Bubu nem győzködött senkit. Bubu nem írta meg kézzel a motivációs levelét. Bubu nem akart másabb lenni, mint korábban bármikor. Bubu észrevette, ha leesett a vajás kenyér a földre. Bubu észrevette, ha kiömlött a gyerekek teája. Ment, vette a seprűt, vette a felmosót, feltakarított. Már akkor is, amikor még nem, még azután is, hogy már nem kerestek takarítónőt.

Nem lett belőle takarítónő. Egy kis ideig fényt kapott a szeme. Aztán visszabújta a sebeibe.

Bubu kukázott. Bubu keze repedezett volt a mindennapi nincstelenségtől. Bubu nem köntörfalazott, mondta, ami a száján kifért. Bubu elhagyta az első gyermekét.

Bubu nem járt iskolába. Bubu nem tudott írni, sem olvasni. Bubu kívül élt az időn. Bubu gyászolt, és nagyon egyedül volt a gyászában. Bubu elvesztette a fiát és vele együtt a férjét is. Bubu kislány volt, gyámoltalan, anya, sebzett szívű, védelmező, nő, kisémmizett, megviselt. Bubu minden nap azért kelt fel, hogy a kislánya ehessen.

Azóta láttam még párszor, intézi az ügyes-bajos dolgait, vagy csak bandukol, ott a kampósbot a kezében, a szemetesek aljára túrni jól lehet vele. Mindig feketében, mindig megviselten.



A fagyi az fagyi az fagyi

Sokan vannak, mind ismeretlenek, próbálok senkit se túl hosszán nézni, gyakran feledkezem bele a bámulásba, márpedig bámulni nem illik, báméskodni, száját tátni, merengeni, az embereket jól megnézni nem illik. Sokan vagytok, mind ismeretlenek, furcsa arcú idegenek, keresem a szemeket és mégse, keresem a neveket és mégse, inkább elnézek, felnézek fölöttetek, furcsán érzem magam, nem is tudom, hol kezdődöm és hol érek véget, ülök egy régi irodaszéken, ilyenekkel volt tele a mateklabor, akkor még újdonság volt és kényelem az osztálytermi régi, nyikorgó székekhez képest. Én ülök, ti ültök, ők ülnek – megint ez a lánynom-lét, hosszú fehér vagy lehet, hogy szőke hajszálak kunyorodnak a széken, rajtuk ülök, közben meg arra gondolok, akié lehetett. Vajon annyi idős vagy, amennyit az arcod és a termeted mutat? Vajon te sem leszel sosem felnőtt, mindig csak fiatalka? Mondták már, hogy egyszer még örülni fogsz annak, hogy jópár évvel fiatalabbnak hisznek? Vajon annyi idős vagy, amennyit az arcod és a ráncaid mutatnak? Év-ránccok vagy életránccok? Arra gondolok, hogy te, aki itt ültél – vagy.



Fél napig lifteznek a gyomrom, nyelek nagyokat, mert tudom, sorra kerülök én is, mint a vário-termekben, azért jöttem, hogy sorra kerüljek, mégis jó lenne, ha nem, ki vagyok, mit mondok, mit mond az az arctalan, vörös hajú nő a képen, aki nem vagyok, de lehetnék?

Most üres vagyok és csupasz, nincs levegő a teremben, mégsem fáj a fejem, felolvasnak, én nem tudok így figyelni, most mégis, olvasom én is hangtalan, létezem én is hangtalan, üres vagyok és csupasz, meleg van, esteledik, a szöveg mégis eltalál, van hová ágyazódnia, nem lökődik ki, sokáig forgatom magamban – a szeretetről gondolkodik ő is, mindig csak az út, a szeretet, a szerelem, azt mondja, „ami fészkelődik az a szeretet/ előre adják ide/ előre adják ki a szeretetet/ amennyi jut megfelelő részletekben” ésatöbbit, de ezt nem is ő mondja, ezt mondták már, írták már, egy sokadik szeretethimnusz ez is, mire megszólal valaki, elmondja a sajátját, mindig mindenki csak a sajátját, kiét is mondaná, van, hogy még az a saját is fránya, esetlen, és közben eszembe juttok, kikre már rég nem gondoltam, személyként nem, csak valami nagy, hömpölygő egyként.

Visszakúsztok ebben a kortárs, mohó szeret-himnuszban, vissza az a névtelen kislány is, akit végül nem ismertem meg, mégis olyan volt, mint ti mind. Eszembe juttatta, hogy az éhséget sosem ismertem, hogy az éhség mély és kiromlasztja a fogakat és befeketíti a lelket, hogy a fázás belülről jön és nem múlik, a mindig vizes, lyukas gyerekzokni csak ráadás. Eszembe juttatta, hogy a gyerekek arcán ránc van és a kezük erős, dolgos kéz.

Az a kislány a kávézónál kéregetni jött – még mindig bevett szokás gyerekeket küldeni, gyerekekkel jönni, meghatóbb vagy eredményesebb, nem tudom, sosem kérdeztem, sosem mondták. Az a kislány a kávézónál kicsi volt és csapzott, már az arcára sem emlékszem, csak szép, copfba fogott barna hajára, csomós volt már az is, és a vékony, szélfúttá kis testére, a szorosan markoló ujjaira és a fagyira. Kezében üres fagyitölcsért szorongatott, ment asztaltól asztalhoz, remélt valami banikat, közben a háttérben ott állt az anyja, próbálkozott ő is összeszedni valami ennivalónyit, őt is küldték vagy nem, ki tudja, szorongatta a fagyitölcsért, aztán az egyik asztalon megtalálta a fagyiját is. Üres pohár, ízesített jeges kávé lehetett benne, a jég még darabokban, benne szívószál, mellette egy másik, a bögre alján az utolsó korty kávé, ízesített lehetett az is, vagy legalább cukros. A kislány átkapkodta a jeget a tölcsérébe, meglett a hideg, a fagyi hidege, van hozzá ostya is, finom, ropogós és édeskés, már csak az íz hiányzik. A szívószál jó eszköz, más elhasznált szívószála jutott neki csak, azzal szívta mondvacsinált fagyijához az ízet – a bögre alján maradt utolsó cseppek, a fahéj és a cukor, vagy valami teljesen más édes maradék-íz volt az. Két ember maradékából jól lakott a szíve – a fagyi az fagyi.

Mindennapi kenyérüket add meg nekik ma, add hozzá a szeretetadagot is, most az összeset, ha lehet, a holnap messze van, inkább ma legyen jó, inkább ma legyen kenyér, még ha száraz is, még ha ketten már jól is laktak belőle, inkább ma legyen fagyi, inkább ma. A hiányokból készült fagyi mozdulatlan volt a kislány görcsösen szorító markában – ő nem ejtette a földre a gombócokat. Állt ott még egy darabig, szívószálával kereste még a bögrék aljában elmosásra váró kortyokból az édeset, aztán továbbállt. Hogy zörgött-e valami a

zsebében, amit majd elszámolhat, nem tudom. De
aznap fagyizott – sosem gondolt, mindenízű fagyit
evett, majd eltűnt az autók közt szélfúttá kis teste.

Ha van hangom, valami ilyesmiket mondtam
volna arra, mit hív elő a szeretetidézet. A füledt
levegőjű teremben a sok idegen arc magába fordul
vagy éppen kitárulkozik, néz, ír, mond, hallgat. A
szeretet teli hasú, jóllakott. A szeretet jól záró ajtó,
semmi keresztyszél. A szeretet a lányanyák riadal-
ma, a szeretet a lányanyák görbe háta, a szeretet a

lányanyák edzett szíve. A szeretet a csimpaszkodó
gyermek. A szeretet a még, még, mindenből kérek
még. A szeretet fázós szemű, kétkedő. A szeretet
többnapos éhség. A szeretet huzatos, omló falú
helyiség. A szeretet félszeg, a szeretet egy hogy
vagy, a szeretet a kérdés, hogy lehetne jobban. A
szeretet, mint a kenyér – mindennapi adagunk
inkább ma adassék meg. Ha van hangom, valami
ilyesmiket.

Azóta más íze van a fagyinak.

Láng Orsolya

Mint már annyiszor

Mögötte valaki olyan lágy akcentussal
ejtette ki egy sziget fővárosának nevét,
hogy közel állt ahhoz,
hogy útirányt változtasson.

Párára cserélni a beígért szelet,
igazi sírást könnyezés helyett.
Aztán mégsem: ahogy landoláskor
szegecselt lemezeit görbíti a szárny,
fékezte magát.

Felhők fölött issza a kávé,
mégsem tud eltávolodni.

Benne a mondatok.

A mondottak.

De jó volna megérteni,
mi fölös és mi érdemi.

A papírpoharat akkurátus körültekintéssel
szalvétába csavarták, ne égessen.

Elbizakodott helyzeturalás
egy lebegő vashengerben.

Mellette összerándul egy alvó,
talán lóttek benne, de az nem hallatszott ki.

Van elmélet, amely szerint
álombeli zuhanás nem érhet földet,
mert az valós halállal járna.

Az emberrobotok mozgása szekvenciákra hull,
karjaikban szimbólummá válnak az eszközök.

Tudatos rendet és egyensúlyt képviselnek
a valóság bonyodalmaival szemben,
de életmentő jelbeszédükre senki nem figyel.

Alkalmadtán úgyis eltapossák egymást
a menekülési útvonalakon, ő legalábbis
biztosan alulmarad. Hacsak
a peremre való kisodródással nem lesz
szerencséje, mint már annyiszor.

 Irodalom

LÁNG ORSOLYA költő,
író, vizuális művész,
1987-ben született Szat-
márnémetiben, jelenleg
Budapesten él.

Miniatúra egy etikai kódexből

Aki a vizeskancsót az asztalra tette, ismeri
a száraz torok kaptatóit. Befele terel:
a szomjúságérzet, amit a víz helyileg hivatott
enyhíteni, nem vonja vissza követeléseit.
A másik fotelban ül, és bár hallgat,
onnantól fogva ismerős, hogy megmutatkozott
szemtől-szemben és leplezetlenül.
A maszkviselés idejéből származó
időtálló emberi arc. Nem eltakarható.
Bármilyen keveset mutat magából,

összetétele vegytiszta: egy csepp víz
ugyanúgy H₂O, mint egy kancsónyi H₂O.
Megpróbál ráruházott felelősségéhez híven
ellenállni, nyílt érzelmektől nem mozgósítva lenni,
mintha a nyúl, a vadász jövőbeni érdekeit
szem előtt tartva, nem ugrana ki:
legalább ne miatta legyen gyilkos.
Személytelenségre törekszik, az ingujja alól
kivillanó sebtapaszkok mégis
aggodalommal töltik el azt, akit a közelségtől óv.
Érdekes, ami nem érdekes.
Ahogyan a sétányról letérő ösvények sem
halványulnak el idővel, hanem a maguk
létjogosultságát igazolva, elmélyülve mutatják
a járókelők igény szerinti mozgásirányait.

Kéne egy tó

szöveges feladat

Meleg van. Nem kéne annyiszor bocsánatot kérni. Nem kéne mindig
valamilyennek lenni. Meg kéne mártózni valahol, gondolja, amikor az
egyirányú utcán suhan a forgalommal szembe. Épp nem jön semmi. Jobbra
néz, a rácsos ablak mögött ott tudja az üres lakást. Vasárnap van. Nem
véletlenül jött éppen erre. Egy távoli kerületben lomtalanítanak. Jó ürügy
arra, hogy kimozduljon. Nem mintha szüksége lenne bármire. Abban
reménykedik, hogy nem talál semmit. Jó ürügy arra, hogy elhaladjon
a rácsos ablak előtt. Bár a lakás most üres. És amikor nem üres, akkor sem
lakás. Időpontra érkezők adják egymásnak a kilincset. Mióta ide jár, gyakran
jár erre, az előre megbeszélte időpontokon kívül is. Ahogy bekanyarodik
a sarkon, és balra néz, látja, amint a férfi és a nő egymás mellett érkeznek
a park felől. A nő kékben, a férfi pirosban. Valahova mennek, vagy
valahonnan jönnek. A nő beszél. Nem hallja, mit, elsuhan előttük. Nem
tudja, hogy észrevették-e. Illetve észrevette-e a nő, hiszen csak ő ismeri.
Hátulról megvilágítja őket a nap. Délután, június közepén. Átvilágít
a nő haján. A férfi lehajtott fejjel hallgat. Sokszor elképzelve már, milyen
lesz, ha találkoznak, most mégis azt mondja maga elé: ezt nem hiszem el.
Begyorsít, mert meg akar állni. Nem köszön, mert köszönni akar. Továbbhajt
a kereszteződésig, nem néz hátra. Nem tudja, hogy kiérték-e a sarokra, és
ha igen, ugyanabba az irányba tartanak-e, amerre ő. És ha mögötte jönnek,
látják-e. És ha látják, felismeri-e hátból a nő. És ha felismeri, tesz-e róla
említést legközelebb. És ha említést tesz, ő arra mit felel. Csak váltson már
a lámpa. A sárgánál rááll a pedálra, és nyeregből kiállva hajtja magát a másik
parkig. A kavicsos sétányon majdnem elcsúszik, észreveszi, hogy folyik
a könnye.

Ki a történet főszereplője?

És kik a többiek?

Hogyan határozná meg hármójuk viszonyát?

(A megfejtések nem visznek közelebb a megoldáshoz.)

Imre Eszter

Lélegzik a föld

Sziget-trilógia 1., részlet

Az íróasztalt csak akkor vette észre, amikor újra a fény felé nézett. Egyszerű, elegáns darab volt. Linda pislogott párat, és megdörzsölte a szemét, mint amikor az ember megpróbálja kidörzsölni a szeméből az álom maradványait. De akárhogy is nézte az asztalt és a polcokat, egyszerűen nem tudta felmérni a távolságokat. Tisztán látta a polcokat, a könyveket is, de a címeiket már egyáltalán nem tudta leolvasni. Akkor sem, ha közelebb lépett. Akárcsak a fény, a polcok is mindig ugyanannyira távol maradtak tőle. Az íróasztalhoz azonban oda tudott lépni, és ahogy észre vette az elé tolt széket, azonnal rá is ült. Az asztalon egy nyitott könyv feküdt. Vaskos, szemmel láthatóan nagyon régi kiadvány volt, amit azonban szépen restauráltak – Linda megcsodálta az új kötést, majd becsukta és tekintete hosszan elidőzött a borítón. Egyszerű, dísztelen betűkkel

12 Irodalom

IMRE ESZTER (1990) író, fordító. Marosvásárhelyen született, tíz évet élt Budapesten, jelenleg újra szülővárosában él. Első kötete: *Luca-napi mesék* (2019). Regényt, esszét és mesét ír.

vitték fel rá a címet: *Az ősnyelv kútja*. A rózsaszín derengésben mintha a betűk is lélegeztek volna, nehéz levegővel lehelve be a beláthatatlan teret. Linda nem talált sem szerzőt, sem kiadót, még évszámot sem. Sem elől, sem hátul nem volt kolofon.

Először találomra belelapozott, majd gyorsan átfutotta az egész könyvet, ami nem volt nehéz, mivel minden oldalon mindössze egy kép volt, és alatta néhány szó. Az első türelmetlen átlapozásnál nem is figyelte a képeket, alig tudatosult benne néhány részlet: egy torony, egy halszerű lény, egy kígyófejű női alak és egy hatalmas pók. Amikor azonban másodjára kezdte átlapozni, megakadt a szeme egy képen: csodaszép, míves szökőkutat ábrázolt. Kiszikkadt kút volt, és Linda hallotta a könyv lapjait szárazon megreccsenni. „Az ősnyelv

kútja”, állt a fáradtszürke, valószerűtlen részletességgel megmunkált kutat ábrázoló kép alatt. A rózsaszín derengés fel-fellobbant és Linda közelebb hajolt a képhez, hogy a lehető legtöbb részletet szemügyre vehesse.

Tájja nyílt a tér. Linda egyszeriben a szabad ég alatt találta magát. A határokat továbbra is csak sejteni lehetett, és a napszakot sem tudta volna biztosan megállapítani – lehetett egy szürke, esőt váró későreggel, de tompaságba fulladt délután is. Minden szürke volt, és amikor alaposabban végignézett a látképen, Lindának úgy tűnt, mintha egy építkezés kellős közepén szemlélődne. Körülötte téglák, kövek és salak. Volt valami ebben az építkezésben, ami inkább a romok hangulatát idézte, semmint egy készülő épület ígérését. Talpa alatt elkopott aszfalt terült el, melynek dús erezetté szövődött repedéseit sűrűn benötte a gaz. Szikkadt, unottzöld füvek magasodtak a remélt fény felé, és annak ellenére, hogy ez a burjánzás egyben életet is jelentett, mégis csak lehangolóbbá tette a beton, romok, és az üres és szürke ég alkotta tájat. Linda hosszasan ácsorgott ebben a nyomasztó álmokat idéző tájban, mígnem egyszeriben feltűnt neki, hogy a beton, amin áll, jó néhány méterrel arrébb megdőbölni látszik. Felemelte a tekintetét és körülnézett. Ekkor döbönt rá, hogy eddig a tájnak egyetlen részére szögezte a tekintetét, és nem tűnt fel neki, hogy nem is a talajon áll. Ahogy felemelte a fejét, fokozatosan kezdett összeállni a kép: előbb a széleket, majd az oszlopokat pillantotta meg.

Egy hatalmas szökőkúton állt. A lába alatt nem beton, hanem tömény kő nehezedett a talajba, és ezt az ősrégi követ nőtte be a gaz. A kiszáradt mélyedésekben ugyanúgy romok, törmelék és enyészet hevert, mint a kút alig belátható peremén. Hatalmas kút volt, több ház elfért volna a helyén. Lindát letaglózta a látvány, és nyugtalanította, hogy milyen soká tartott, mire eszébe jutott körülnézni. A tény, hogy ennyire elveszett egyetlen apró részletben, legalább annyira nyomasztóan hatott rá, mint maga a táj – az elhagyottság, a tompaság és a reménytelenség megtestesülése.

Az egykor minden bizonnyal gyönyörű, tajtékot vető kőkút immár elgazosodott repedéseiből szikkadt csend hirdette, hogy valaminek vége, valami elveszett. A romos némaságból azonban nem pusztán a romlás szivárgott: Linda érezte benne a káoszt, egy valaha volt rend hideg hiányát. Kétségbeejtő érzés volt ott állnia, és nem értette, hogy egyáltalán mit keres ott. Tennie kellene valamit? Vagy egyszerűen csak látnia kell a kutat? Hiába nézett körül, semmi nem szolgált útmutatással. Elidőzött a peremen, és elindult közelebről megnézni a mélyedéseket, oszlopokat és a különféle alakokat, amelyekből egykor víz zuboghatott. Tisztában volt vele, hogy nem fogja tudni az összeset megnézni, és lehetetlen lesz minden részletet végigtanulmányoznia, de elindult. Mivel elképzelése sem volt arról, hogy mi micsoda, taláломra ment oda egy-egy alakhoz, medenceszerű mélyedéshez vagy parányi vízköpőhöz. Látott egészen szokványos dolgokat, olyasmiket, amiket az ember hagyományosan egy szökőkútra képzel: angyalszerű gyerekfigurákat, amelyeket mindössze a részletekben megbúvó mérték választott el a giccstől, díszes oszlopokat, buja kőindákat és állatszerű lényeket, de felbukkant egy-egy szokatlanabb elem is, mint például egy parányi szárnyas béka, a fejéből hálót növesztő pók, vagy a két olvasó hal. De akadtak olyan vízköpők is, amelyeket az tett különlegessé, hogy egy szökőkúton helyezkednek el. Ha ezek a szobrok egy galériában lettek volna kiállítva, nem számítottak volna furcsának, a kúton azonban meglehetősen szürreális benyomást keltettek. Ilyen volt az egymással szemben elhelyezett férfi- és női arc, amelyeket az orr tövénél, a két szem között elhelyezkedő háromszög alapú gúla tett különlegessé. A gúlák a csúcsnál csatlakoztak az archoz, és befele mutattak, a kőszemek közé, így az alapok pontosan egymással szemben helyezkedtek el. De legalább ennyire meglepő látvány volt a miniatűr libegő is, amely alatt miniatűr város terült el.

Linda mindent, ami mellett elhaladt, közelebről is megnézett. A díszítőelemek meglehetősen távol helyezkedtek el egymástól, és látszólag semmilyen rendszer nem volt közöttük, de Linda már fenntartásokkal kezelte ezeket a benyomásokat: a legelső döbbenet óta ugyanis tisztában volt vele, hogy ez egy olyan hely, ahol másként aránylik egymáshoz a rész és az egész, és az érzékei sem úgy viszonyulnak az ingerekhez, mint általában. Itt nagyon könnyű volt elveszni egy-egy részletben: a kút és a táj minden zsigerében a szemlélő teljes figyelmét követelte. Linda immár

bizonyosságként kezelte, hogy a kút elemei korántsem véletlenszerűen kerültek oda, és úgy sejtette, hogy kell lennie egy kézzelfogható rendszernek, amely nemcsak a kúton, hanem az egész valószínűtlen tájon segít eligazodni, de azt is gyanította, hogy ez a rendszer nem fogja felfedni magát előtte. Ment hát egyik vízköpőtől a másikig, és kereste az arra utaló jeleket, hogy mindebből egykor még friss víz zubogott. Az egyik mélyedésben mintha két csepp vizet pillantott volna meg. Két ragyogó gyöngyszem, tükröződött bennük az ég. Eső is lehetett, gondolta Linda.

Lassan elindult a kút peremének széle felé. Az út hosszabbnak tűnt, mint amire számított – mint amikor az ember elindul a láthatár felé, de az mindig ugyanolyan távol marad tőle. A kút széle azonban közeledett, csak nagyon lassan. Az út pedig nyomasztó volt.

Amikor odaért, lenézett, és odalent ugyanaz a töredezett és elgazosodott kő látványa fogadta, mint a kúton. Mindenütt ugyanaz volt, ameddig a szem ellátott. Nem emlékezett rá, hogy leugrott volna, de egyszeriben letről szemlélte a kút rettenetes falát. Odalentről megközelíthetetlenül masszívnak tűnt. És olyan magas volt, hogy nem látszottak a vízköpők. Egy-egy oszlop tetejét még látni lehetett, ahogy az égből alánehazedő szürkeséget karcolták, de ezen kívül semmi mást, csak a hatalmas kőfalat. Lindán eluralkodott a kétségbeesés. A kútra visszamászni nem tudott, azon kívül pedig nem volt körülötte más, csak a néma és mozdulatlan szürkeség, a semmi arcának zsarnoki oldala. Ijedten nézett körül, és ekkor halk, de eltéveszthetetlen hangra lett figyelmes: a kút rendíthetetlen, néma kőfala mögött lassan, ráérősen csörgedezett a víz.

Amikor felnézett a könyvből, a rózsaszín derengés halvány foltokban meg-megvilágította a polcokat. Az ajtó felől is beáradt egy kevés fény: pont annyi, hogy lássa az íróasztalt és a padlót. Linda gondolkodás nélkül felállt, és egyenesen a lejárathoz indult.

Odalent teljesen megtelt a bölcséleti olvasó. Az asztalához sietett, a könyveket gyorsan felpakolta a bejárat mellé elhelyezett kocsira, majd percekben belül összeszedte a dolgait, és nemsokára már lent is volt a ruhatárban. Felöltözött, és amikor kilépett a kapun, meleg őszi este fogadta, amit hamarosan elnyelt az évszaktól függetlenül mindig ugyanolyan, sötét metróhuzat.

Szélyes-Pál Dániel

A címkére írva

Az igazságot adagolni kell,
kis foltocskákban, szépen,
lassan, hogy beigya a bőr.

Magánklinikát kell alapítani,
hosszú kúrákra embereket jegyezni fel.
Önműködő ajtó, mutatós recepciósook,
és amikor utoljára jönnek, az utolsó kezelésre,
akkor se árulni el, hogy mi van az üvegcsén
a címkére írva.

Osztálytalálkozó

Az osztály kis-társadalom makett.
Harc a befolyásosak és az átlagemberek,
a szépek és csúnyák, az értékesek
és az értékelték között.

Arrébb raknak, lassan mozdítanak,
mintha te akarnád, mintha te lépnél így.
Kedvük itt az időjárás, és közigazgatónak
hívjuk a komoly embereket.
És közben, mi, a töltőanyag,
mint édes, kis egerek játsszuk el,
hogyan élünk.

Hogy fontosak az emberek, hogy fontosak az órák.
És úgy teszünk, mint mindenki, ki kritizál hatalom nélkül,
ha befele fordítjuk arcunk, rettegünk, hogy esetleg megtörténik.

Göndör

Minden szép női árnyék mögött ott van egy szép nő ígérete. Még akkor is, ha
utcán látom, teljesen kiábrándulva magamból. Mint egy kávéházi kaktusz,
aki meglepődik a fém, műanyag és üveg sajátos használatán.
Eltűnedeznek az utcaképek. Egységes mitológiánk két külön istenképpé
tául.

Van, aki megfeszül a vágytól.
Hebeg, habog, dadog.
Van, akit összehúz a vágy.

14 Irodalom

SZÉLYES-PÁL DÁNIEL 2002-ben született, Székelyudvarhelyen. Tanulmányait a Dr. Palló Imre Művészeti Líceumban, szobrászat szakon végezte. Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia és a Sapientia EMTE Kolozsvári Karának média szakos hallgatója.

Vannak vágytalannak tűnő emberek és olyanok, akik feltételezni szoktak.
Vannak, akik egyedül élnek és nem hisznek feltámadást.
Vannak cirmos házak, tele dorombolással és van otthon,
amiben nincsenek falak.

A meztelen ebéd
Lassan készíti anyám,
Apám tárgyakat keres,
mik jól takarnak.

A testvéremmel az asztal alá bújunk,
és amikor már nem hívnak,
csak akkor jövünk elő.

Eközben házakban, mik szomszédosak egymással,
ülnek vénasszonyok, írógépeket püfölnek,
lejegyzik az imacsoport menetét. Rengeteg tárgy van,
csak mi nem vagyunk ott, nem beszélhetünk egymással.

Főzelék kerül ki az asztalra,
lecsúszik a tányérról,
asztallapba ivódik a táplálék.

Testvérem saját kötényt varrt magának,
azt mondta, ide teszi be a problémáit.
Hogyha behelyezi ebbe a sötétbe, nem lesznek már.

Egyszer megtaláltam őket. Verekedtünk, de talán ő
már nem lát. Hamis hályogokon át képzeljük,
hogyan beszélgetünk.

Molnár Zsolt

Időpostaládába dobott levél

Kedves és mélyen tisztelt barátom, ezer bocs meg háromszáz anyamedve, miért nem szóltál hamarabb?

Olyan hirtelen jött ez. Persze nem akarok szabadkozni, de azért nem úri dolog épp most bejelenteni az ilyesmit.

Az idő kifut belőlem, de azt, hogy én merre szaladgálok, mint mérgezett egér, néha magamnak is elég lekövetni. Gondoltam, felszerелеk magamra egy nyomkövetőt, de a következő pillanatban (mert ugye nem értem rá sokáig filózni, a *filozofálni* nagyon hosszú szó lenne leírni) rájöttem, úgyse érek rá visszaneézni az útvonalat.

Nehogy azt hidd, pénzguru vagyok, te nem ismeresz jól engem. Hogyan is ismernél, ovis korunkban találkoztunk utoljára... Ja, vagyis, na, azanyja, ááá, diplomaosztón. Jesszus, de rég volt, azóta a dinoszauruszok is kihaltak meg feltalálták a távirót, telefont, skype-ot, fb-ot, instát meg tudom is én milyen kommunikációs és közösségi hálós izéket, de hát nekem se energiám, az időmről aztán ne is beszéljünk – ezeken lógni.

Ha elmesélném neked egy átlagos napomat, szanatóriumban kötnél ki. De mivel régi jóbarátok vagyunk, le merem fogadni, sőt mérget veszek rá... (na, azt azért mégse, mert a francnak volna ideje meginni.) Szóval, ha leadnám neked krónikában v. (látod, a *vagy* szót is lerövidítettem, nincs érkezésem le se írni) napló formájában, kigúvadna a szemed, lepetéznél a kis meleg fészkebben, és bambulnál, mint levágott disznó a böllérre.

De, hogy ne gondold, pofátlan szófukar vagyok, legalább dióhéjban leadom neked több százezernyi halaszthatatlan tevékenységem sorát, amivel amúgy csak érintőlegesen foglalkozom: éjjel 2-kor beállítom a mobilomon az ébresztőt hajnali fél 5-re, ti. (ez meg a *tudniillik* lenyisszantása, ennyihez konyíthatasz te is) lassan ébredő típus vagyok, mindkét szemem kinyitására sacc per kábé huszonöt-huszonöt percet engedélyezek magamnak, aztán háromméternyi nyújtózkodom, (hoppá, no várj, nincs *idő* lebetűzni a számokat, a számok maradjanak számok, már csak praktikussági megfontolásból is) mire eltapogatózom a fürdőig (aminek a megnevezése téves, mert kád az nincs benne, tudod, nincs rá *idő*) az vagy 5 perc, mert közben rálépek 74 matchboxra, 49 letépett játékbabafejre meg millió legóra (mi a nyavalyáért gyártanak olyan kemény kacatokkat, ha lenyeli a gyerek, nincs *idő*, izé... na, gyorsan akartam leírni, szóval berohanni vele a sürgősségire, konkrétan meg amúgy is bekattanok ettől a szótól, nincs mit kezdjek vele). Aztán egy-kettő legörgetem magamon a vízcseppeket, nem is használlok tusfürdőt, szappant, arra már nincs, tudod... Bevedelek 3 kávét, hogy bírjam a húzást-nyomást, reggelire hatfogásos gyorskaja – már nem otthon, még lekésném az első vizelési ingerem visszatartását, nagydolgozni, amikor ráérek – a dugóban nekidőlök a dudának, hadd szóljon, és közben megnyitok minden e-mailt, hogy elhiggyem, az összeset elolvastam. (Igen, látod, az *e-mailt* egyelőre megengedem magamnak.)

Beérek az irodába, – szűk 2 óra, de mindig elkésem – és mindig elfelejtem felgyorsítani a laptopot, h (megint rövidítettem) ne 0,3, hanem 0,15 perc alatt kapcsoljon be a monitor. És jöhet is a munkám érdemi része: ábrák, statisztikák elemzése és értékelése, négy évvel ezelőttivel való összehasonlítása, rendszerezés, számítások, egyeztetés a többi multicéges kollégával, adatfrissítés, új weboldalak beüzemelése, még több marketingfogás elsajátítása a még magasabb profit elérése érdekében, tőkeinjekció kérése, (ki tudja, mikor üt be a krach) versenytársak

Irodalom

MOLNÁR ZSOLT (1983, Nagyvárad) költő, az Élő Váradi Mozgalom tagja. Legutóbbi kötete: *A monológ iránya* (2023, Holnap Könyvek).

megvezetése, kiskapuk tervezése, állami büdzsé megsarcolása, (mindeközben az energiatalokat ultragyorsan hörpintem fel) a hamburgerből megeszem a húst, zömlét, a saláta meg egyéb zöldségcucc tele van nyomva géemós (ja, GMO-s, így rövidebb) szerrel. Közben jön az üzi az élettársamtól (?), (nem volt rá *időm* elvenni, hogy a gyerekeket mikor csináltuk, mit tudom én) hogy állítsam össze a bevásárlólistát. Kapom is be a nyugtatót, ugyan nem esik útba a leggyorsabb kiszolgálású hipermarket, de megoldom, előre kifizetve a majdani gyorsajtás miatti büntetést. Laptop lekapcs, papírok dossziéba, műanyagtányér, italosdoboz kuka, s (látod, az *és*-t se írom már le) irány a mélygarázs, legalább ilyenkor lent vagyok alfában, haha (na, ez olyan beírás volt, amilyen, nincs *időm* sokat agyalni rajta).

Bezuhanok a marketbe, de csak a legfontosabbakat kapom le a polcokról, amik a következő nap túléléséhez szükségesek. De a kassza, a kassza...

Még egy percet várok, (kiver a verejték erre a gondolatra, brrr!) aztán mindenkit félrelökök – ez is 1 érvényesülési mechanizmus – nahát.

Hazaérve a kutya megugat, mert nem ismer fel a nyúzott képem miatt, a gyerek úgy néz rám, mint a föld ellenkező pontjáról jött idegenre, de ezekkel kell játszanom. (Hogy melyiket muszáj levinnem sétálni, az még zavaros.)

A nőm nem főzött ma vacsorát, fekszik az ágyban duzzogva, hogy 2 hónapja nem elégítettem ki, de én is jól akarok járni, márpedig az orgazmus elérésére statisztikai szempontból egy örökkévalóságot kell várni. De ebben a feszűkös tempóban a libidóm is a sokévi átlag alatt. Beindítom hát a házimozi-rendszerem, és a fotelben lévő túpárnán megpihelve végignézem kedvenc filmem, aminek minden alkalommal elfelejtem a tartalmát, végét.

A lefekvés előtti rövid intervallum teljesen kiesik. Már kattog az agyam a holnapon, hogy mit kell elvégezni, nehogy kihagyjak valamit, mert elszúrom az egész programom, és kizuhanok a jól megszokott kerékvágásból.

És ami még bosszantóbb, pénteken van a buli, szombaton csak 99,9%-on pörgök, kevesebb rá a sansz, h visszautasítsalak. Egy szó, mint száz, remélem, megérted, miért nem tudok eleget tenni esküvői meghívásodnak. Nagyon hosszú lenne ez az egész *nincsidőmrá*.

De ha gondolod, temetésre szorítok egy kis *időt*, csak akkor jó *időben* értesíts, és megírom a búcsúversed is (ha lesz rá alkalmam).

Na, OK, összeeszkábálom inkább most:

*Tisztelet azoknak, kiken idő nem fog,
Kiknek a lelkében már nem szorul a bog.
Ők megannyi gondot eresztettek szélnek,
S végre nem hazudják, hogy igazán ÉLNEK.*

Ui.: Ha előbb mennék el, kérlek, véssd rá az én sírkövemre. Ha te megérdemled, hát akkor én.

Hamvas ihlette meditációs objektumok

Hamvas Béla születésének 125 éves évfordulójára a Nagyváradi Római Katolikus Püspöki Palotájába rendezett kiállítás kurátorának indokai

A **Hamvas Béla** emlékére tervezett kiállítás témájául sokféle cím jött szóba, hiszen gazdag írói hagyatéka bővelkedik örökérvényű gondolatokban, vizualitásra jellemző jelképekben. Kezdetben a kurátori szándékot erősítette, hogy Hamvas a földön legjobban a virágokat szerette, ezért eseményünk hívószavának *A virágszedés lélektana* esszéjének címét választottuk. Ellenben szinte várható volt, hogy a konkrét felhívásra az autonóm alkotók új tervvel alkalmazkodni csak akkor fognak, ha az eddigi művészi programjukban hiteles kapcsolódást találnak. Így a kiállításra harminckét alkotó által küldött ötven különböző

10 Galéria

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (Ditró, 1955. január 21.) Munkácsy Mihály-díjas grafikus, egyetemi tanár. A Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti tagozatának tagja (2005), az *Ujvárad* folyóirat egyik alapítója.

műalkotást csoportosítani kellett; ezek a művészek életművében – mint valami állandóan visszatérő képek – Hamvas mintájára meditációs objektumokként értelmezhetők. Ez indokolta a címváltoztatást, hiszen a meditációs objektum megválasztása az emberi életben is személyes tevékenység (Hamvas Béla: *Anthologia humana*), a vizuális művész életében pedig gondolatformáló alkotási folyamat eredménye. Esetünkben a felhívás arra szolgál, hogy a „jelenkortudatot”, a pesszimista világképet módosítsuk, pozitív alkotási cselekvéssel támogassuk, s a szép tett horderejét erősítsük.

Következésképpen a Hamvas Béla gondolataihoz köthető tematikákat műfajok függvényében a kiállítótér négy terme szerint tömbösítettük.

Mielőtt rátérnék a négy szekció bemutatására, a felsorolást **Weiner Sennyey Tibor** *Hamvas Béla ezerarcú és egyszerű élete és műve* című könyvéhez készített polaroid képeivel kezdem, amelyek a Dalmáciában járt Hamvas Béla által leírt helyszíneket idézik fel úgy, amint azokat Hamvas az esszéíró, filozófus, író hajdanán látta és meditációs objektumoknak említette őket.

Mivel Hamvas szerint a virág az egyetlen kép a földön, amiben a lélek önmagára ismer, az első szekció ehhez igazodva a virágot, a növényt, a ter-



Stefanovits Péter: *Hamvas oltár*, 2023, oltárkép: akril, vászon, vegyes technika 120 × 100, oltárasztal: épített tárgy, vegyes technika, 130 × 100 × 70 cm



Kerekes Gyöngyi: *A tört lét tánca, Impromptu I. II. III.*, akril, vászon falemezen, 117 × 55 cm, 117 × 66 cm, 130 × 61 cm

19



Elekes Károly: *Öröklét*, olaj, vászon, 60 × 95 cm. Eredeti szignó: F. Bogár Kálmán. Feldolgozva: 2013. 12. 08.

mészeti tájat mint legkápráztabb isteni jelet látatja, akár a gyermekkort megidéző **Kuti Dénes** aranyláncfű labdája, *Egy labda álma* szép és kerek szerelem-köteléének álomfüzére, akár **Ferenczy Zsolt** *Paletta kert* sorozatában a virágok színkavalkádja, a fény elbűvölő spektruma. **Szabó Anna Mária** *Mikromantikus elmeképe* álom és valóság festői ellentmondásának tájvíziója.

Hamvas a *Virágszedés lélektana* esszéjében tisztelettel ír a női lélekről, akinek a virágot szedjük, vagy a virágnevekről, mint a nyelvek legszebb szavairól. **Szilágyi Varga Zoltánt** ez inspirálta, amikor megrajzolta Hamvas teljesülhetetlen vágyának, a fehér kökercsinnek, *Anemona* nevű női alakjának szobrát, kinek illata és neve az írótnak mindig a feledés vizére emlékeztette. **Lajta Gábor**

Léthé című Dante alámerülés-tanulmánya az előbbi gondolat folytatása lehetne, hiszen tudjuk, hogy „a növény két világban él és kettőt köt össze: a föld alattit, azt, ahol a halottak vannak, ahol az anyag van, és a föld felettit, ahol a lelkek vannak, ahol a szellem van. Ezért a növényi lét nyílt, olyan, mint a híd vagy a kapu” (A virágszedés lélektana. In Hamvas Béla: *A babérligetkönyv*. 1993.); ha letépjük, a szára elszakad, és beáll *A meghittség körének négyszögesítése*, lásd **Móser Zoltán** fényképeit, **Kárpáti Tamás** *Himnuszát*, **Vinczeffy László** *Lélekvirágát* vagy **Palkó Tibor** művét, a *Töretlen titkok – Másolatok másolatait*, melyet a szerző úgy hozott létre, hogy öt éven keresztül minden esztendőben lemásolta az előző évben festett ikonikus nőportréját. Így a három arc más 2019-től 2023-ig folyamatosan egy másolat máso-

20



Pataki Tibor: *Gúzsba kötve szabadon I.*, transzformált könyvek, rafia, plexi tömb, fa, 25,8 × 38 × 7 cm



lata, s számunkra is meditációs objektummá vált. A második szekcióba azok a kiállítók kerültek, akik a geometrikus rend hívei, és Hamvas emlékezetére spirituális absztrakciókat, a virág érzéki jelenléte helyett elvonatkoztatott jelképeket alkottak, lásd **Stefanovits Péter** *Hamvas-oltár* installációját, amely a kereszt koordinátái mentén felfelé és lefelé a derű, az egy és a végtelen jelentések alatti spirálcentrum gömbjével felidézi az ember saját központjának isteni forrását. Mások a konstruktív konkrét művészet nyelvén tisztelgnek Hamvas Béla emléke előtt, így **Márkus Péter** festett hungarocellból faragott *Ohm I.* szobrával, **Lakatos Gabriella** *Szabályos ideák* című, gömb, henger, kocka, yantra-szerű triptichonjával.

Szilágyi V. Zoltán: *Anemónia*, 2023, papír, szén, ceruza, grafit, 65 × 50 cm



Jovián György: *Tájszirmokkal*, 2023, olaj, vászon, 150 × 200 cm



Gaál József: *Hybris*, 2022, akril, vászon, 210 × 185 cm

Kerekes Gyöngyi szintén mértani eszközzel összehajtott körgyűrűkből komponálta *A tört lét tánca – Impromptu* című sorozatát, **Barabás Márton** *Rondó variációja* pedig figyelemre méltó ornamentikájú virágmetafora, melyet leleményesen zongoraalkatrészekből szerelt össze. Ennélfogva nemcsak meditációs objektumot teremtett, hanem a zenét szerző fiatal Hamvast is megidézte, akár **Aknay János**, akinek geometrikus absztrakt

Emlék könyve az esszéíróra reflektál. Ide sorolom még **Jakobovits Márta** kifejezési anyagában organikus merített papírból alkotott, elvont *Felemelkedés* című térberendezését, melynek központi eleme egy vertikális síkba helyezett,



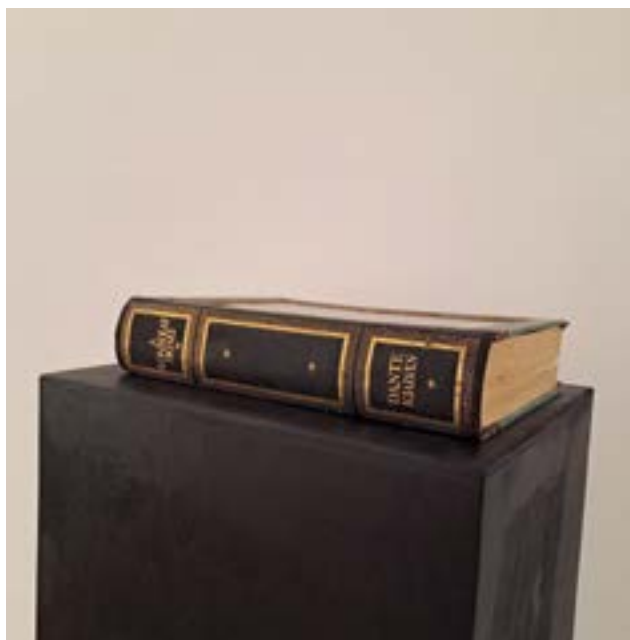
Ferenc S. Apor: *Barátok és (vagy) ellenségek*, 2023, 110 × 95 cm, falemezre kasírozott nyomtatott vászon

zik Hamvas vágyát: az ember ne rejtőzzön el, hanem cselekedjen, és a kifosztó erők helyett a termékenyítő erőket építse magába. **Gaal József** nagyméretű, *Hybris* című festményében a mai emberi mértéktelenségre, istentagadó kevélységre



Szentháromságra utaló háromszög, valamint **Pataki Tibor** Hamvas életére mutató *Gúzsba kötve szabadon* című, plexitömbbe öntött, transzformált könyvekből installált kompozícióját vagy **Vargha Mihály** *Unikornis* című, fából vésett, szintén szakrális szobrát.

A harmadik csoport vizuális művészei a „szellemi valóságok erőit realizálják”, és megborzongató meditációs objektumokat hoznak létre úgy, hogy a válság idején kifeje-



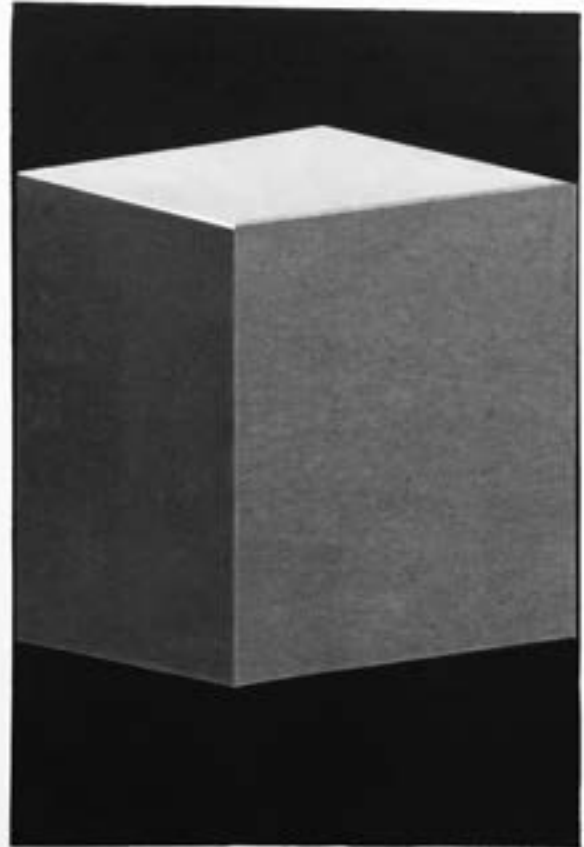
Bukta Imre: *A gondolat hősei*, 2023, videóinstalláció



Barabás Márton: *Rondó Variáció I-II*. (2008. Op 856/a-b), vegyes technika, 2 db 73,5 × 103 × 5,5 cm

24 hívja fel a figyelmet. Hiszen már az ókori görögök is megvetették és alvilági szenvedésre ítélték az erény nélkül élő, önmagát mindenhatónak hívó, öntelt embert, a hübriszt. **Ferencz S. Apor** *Barátok és (vagy) Ellenségek* című munkája pedig eszünkbe juttatja, hogy ott, ahol az emberek az atyai szellemet elhagyják, egymásnak farkasává válnak. A közelünkben zajló démoni katasztrófa hatására a képzelet mezején virágok helyett taposóaknak „nőnek”. **Bocskay Vince** műve *Európa*, a szépség hajdani szobra talán épp ezért „rokkant meg”. Látni, hogy a hamvasi figyelmeztetés aktualitása az idő múlásával mit sem változott. Az ember a föld rablójává vált. A békés lakozás biztonságát veszélyeztető kietlen sötét tájban **Szurcsik József** *Jelenés* című festménye némi reményt sugall, hiszen a napkelet irányába épített piros kocka – mondjuk, a ház – összetartó erejének földi és égi jelképeit idézi meg. Hasonló életérzést sejtet **Jovian György** *Táj szirmokkal* című alkotása is: a kiégett romokra szélfúttá szirmok hullnak, és az ólomszürke akkordokkal improvizált gerendák alól – a válságból – az újrakezdés reményét várjuk. **Elekes Károly** egy piacon vásárolt családi képet reciklált úgy, hogy a szeretet, a béke és nem utolsósorban a család, a házasság megóvása, ápolása és az *Öröklét* gondolata kerüljön felszínre. Általában véve a képzőművész meditációs objektumainak elsődleges eszköze az alkotó keze. Nem mindegy, hogy ez a kéz a pusztító akarat vagy a kreatív pozitív birtoklás erői által jön mozgásba a mitikus formálás tudatos és intuitív útjain. Például **Verebes György** festett kezei pozitív tetteivel három alternatívát mutat fel arra, hogy

Lakatos Gabriella: *Szabályos ideák I-III.*, 2023, linó, papír, nyomdafesték (magasnyomás, kézi levonat), 3 db 100 × 70 cm





Barabás Márton: *Medúza* (2004. Op 657), vegyes technika, 90 × 95,6 × 3 cm



melyek identitásunk elengedhetlen kellékei: 1. a *Radix*, vagyis eredetünk, gyökereink ismerete; 2. a *Castrum* történelmi, irodalmi tájékozottságunk, műveltségünk, amely egyben a várunk és a biztonságunk is; 3. a *Stigma* hitünk ereje, mely nélkül hiábavaló az élet.

És végül a negyedik teremhez négyen köthetőek, akiknek tematikus törekvéseiben szintén a meditációs objektum természete jelenik meg azzal a különbséggel, hogy kifejezési médiumaikban dominál az elektronikus képfajta vagy a **Pierre Restany** által elnevezett *Nouveau realisme* felhangja a mindennapi használt tárgyból készített *assemblage*. Van, aki *Cím nélkül* kizárólag a nézőkre

Orosz Csaba: *Do it yourself*, 2022, installáció, fűrógép, művirág, 150 × 80 × 110 cm





Nagy Árpád (Pika): *Baptisztérium*, 2023, olaj, vászon, 100 × 70 cm



Ferenczy Zsolt: *Paletta-kert I-III.*, 2023, olaj, csempe, 3 db 33,5 × 20 cm



bízva az értelmezés lehetőségét. Nem így **Bukta Imre**, akinek *A gondolat hősei* című könyvébe installált videóképen a kék ég tükröződését tollak takarják. Ez is a békevágy egy poétikus változata: az első világháborút megjárt és a másodikból megszökött Hamvas Bélának állít emléket. **Miklós Árpád** *Barbárok* című animációja festészetének aktusát stop-motion képkockákként rögzítette. **Bodoni Zsolt** nagyméretű akril ledvásznan a férfiúi agresszivitást mutatja meg két megvilágításban, **Orosz Csaba** pedig a *Do it yourself* áramkör-kapcsolatának installálásával az ember és a természet, az anyag és a szellem mindennapi ellentétének harcát talált tárgyakkal szemlélteti, ahol a jó a rosszal dinamikus egyensúlyban kellene hogy legyen, amint a Tao tanítja: „a fehér közepében a fekete, a fekete közepében a fehér pont” egységet alkot; különben Hamvastól tudjuk, hogy a sötét pont, az első hazugság bennünk van.

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Lakatos-Fleisz Katalin

Kövek és emberek

A motorvonat ütemes zúgása mintegy monoton zene kíséri a Nyugati Kárpátok szikláinak itt-ott fenyőkkel tarkított látványát. Nagyváradtól Kolozsvár felé egyre vadul, sötétül a táj. Egy-egy alagútba érve, ahogy a vonat ablaka teljesen elsötétül, abba kell hagynom az olvasást kis időre. Ilyenkor a mondatok a fejben zúgnak tovább. Egybefolynak a vonat zenéjével. Torda felé kell eljutnom, erősködöm magamban. Még nem tudom, hogyan. De képzeletemben ott a Tordai-hasadék, amit még nem láttam. Vajon el tudok odáig jutni, és nem kell visszafordulom idő előtt? – járja meg az eszem a kijózanító gondolat.

Másrészről viszont megéri ez az út, mit kapok általa? – mondja egy másik hang.

Miért szeretjük vajon a hegyeket, miért vágyuk őket látni sok fáradságos kilométert megtéve?

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban doktorált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

Szokás mondani, a változatos domborzati formák felüdítik a szemet. De lehet, mégis inkább azért, mert a hegy, ez a gyűrt kőrengeteg, olyan tekintélyt parancsolóan, vissza nem vonhatóan *van*. Míg a lágú dombok íve elandalít, mint Proust mondatainak végtelen mormolása, miközben az ember azt érzi, minden másképp is *lehetne*. Minden mozog, mozgásban van, mintha tengeren hánycódnánk.

A hegy nem ilyen.

A *feltámadás* című regényt felütve már a legelején sötét felhők gyülekeznek. Mondhatnám úgy is, *sötétlik* a szövegtáj. (Viszont nem tudok kitérni előle.) A narrátor egy magaslatról nézi a helyszínt, a természeti megújulás örökéből, hogy aztán las-

san közelítsen az emberi társadalom egyáltalán nem természeti (természetes?) világa felé. Kint tavasz van, de a kormányzósági börtönben nem törődnek a tavasszal. Itt csak azzal törődnek, azt tartják „szentnek és fontosnak, hogy előző nap hivatali számmal ellátott, pecsétetes, fejléces írás érkezett, miszerint ma (...) kilenc órára vezessenek elő három vizsgálati fogságban levő rabot.”

Mondhatjuk, hogy a regény tematikája nem mindennapi. Az orosz börtönökben, különösen az 1800-as évek végén, extrém helyzetek uralkodnak. És a regény felütése, a derűs tavasz és a sötét börtön ellentéte, telitalálat. Viszont a regény – és tágabban Tolsztoj művei általában – derűsebb helyszínekre érve sem derűsebbek. (Habár a derűs kifejezés ebben az esetben pontatlan.) A regény úgy hagyja magát belebonyolódni az írásba, hogy az *írás törvényét* kristálytisztán érvényesíti.

Mit jelent ez a törvény?

Az edzett, tapasztalt olvasót, épp edzettsége, tapasztaltsága okán a hideg kileli, már az ilyen, ártalmatlannak tűnő mondatokat olvasva: „Életmódja azon a nyáron a következőképpen alakult: nagyon korán kelt, néha már három órakor, napfelkelte előtt lement fürdeni a folyóra, melyről néha még a reggeli párák sem szálltak fel. (...) Éjszaka, különösen holdfényes éjszaka néha nem hagyta elaludni a benne lobogó féktelen életöröm, álom helyett olykor hajnalig bolyongott a parkban, átengedve magát gondolatainak, ábrándjainak.”

A regény főhőséről, az akkor még fiatal Nyehljudov hercegről van szó.

Az edzett, tapasztalt olvasót épp a „féktelen életöröm”, az álmatlanságban gondolatokkal, ábrándokkal való elteltség indítja gyanakvásra. A nyitottság mint egy nyílt seb önként adja át magát a változásnak. A nagynénjeinél egy nyarat töltő fiatalembernek megtetszik a házban félig komorna, félig nevelt lányukként élő Katyusa, előbb csak szűzies vonzalommal. (Ez sem ígér sok jót.) A lány ekkor még maga is felszabadult, tele van életörömmel. A férfi három év múlva tér vissza ismét más emberként. A társadalmi státus szabta fényűző, felelőtlen életmód a nőekkel szemben is más

magatartást kíván: a „ne szalassz el egyetlen élvezetet sem” parancsát. A lány gépiesen adja át magát a férfinak, mintha nem tehetne mást. Ekkor már nyoma sincs benne régi énjének, vívódik, tépelődik, szomorú. A cselekmény gépezete tovább kattog: a lány terhes marad. Sóvárogva várja vissza a férfit, akit persze hiába vár. Katyusa elkerül a vénkisasszonyoktól (ők űzik el), hányódik-vetődik, mindenütt kihasználni akarják. A beérkezés, a viszonylagos nyugodt élet lehetősége a bordélyház lesz számára.

Sok évre rá, más névvel: Maszlovaként látjuk viszont a tárgyalóteremben, egy homályos gyilkosság gyanúsítottjaként. Itt látja viszont egykori elcsábítója, Nyehljudov herceg. És ekkor elindul benne valami számára is újszerű.

A történetyszál fokról fokra vezeti az olvasót a főhős átalakulásának folyamatán. Ez a lassú, tapogatózó, saját törvényei szerint haladó változás a másik ember változásával lesz fordítottan arányos. (Az *elkésettség* tragikumuma ez.) A találkozásban már nem lehet elkerülni a felismerést. A változás a másokban is beért *valamivé*.

Amikor a herceg erőt vesz magán, és bocsánatot kér egykori tettéért, jóvátételt kínál a nőnek, a nő nem érti, mit jelent bocsánatot kérni. Azt viszont észreveszi, hogy a férfinak jó ruhája van, jóindulattal van iránta – egyenesen alárendelődik. Ismeri már az ilyen férfit.

Azaz a *férfi* számára újra egy kínálkozó lehetőség.

A regényben nem lehet nem észrevenni a társadalomkritikát. Ti. az ember számos bajáért a társadalom álarcos, mondjuk ki: hazug szerepjátékai a felelősek. Radikálisabban: a társadalmi formák, azok a módok, ahogy az ember közösségbe tömörül, és közösségben igyekszik boldogulni eleve elhibázottak. Elhibázott a felsőbb körök fényűző életmódja, a katonaság, az egyház, az igazságszolgáltatás. Ha az igazságszolgáltatás rossz, akkor nemcsak szerencsétlen áldozatok kerülnek főbenjáró bűnös szerepébe, hanem a rabok ellátásának embertelen volta is lehetetlené tesz mindenféle bajtársi vagy közösségi kapcsolatot a lényegében ártatlan elítéltek között. (Meghallja egy elítélt anya saját gyerekének sírását, aki maga sem kap megfelelő ételt, halálosan fáradt, elkínzott?)

A regény viszont nem csak ennyiből áll. A társadalomkritika csak következménye valaminek.

Amit egy regény tud, az épp az, hogy a mellékszereplők által erősítse a mondanivalót. Rengeteg bírósági figura tűnik fel a műben. Mindegyik a maga módján készíti elő az elhibázott ítéletet. Fontoskodás, feltűnés, tudásfitogtatás, előítélet, szűklátókörűség. Maga a beszéd sem más, mint félreértés. Ha más nincs, akkor ott a fáradtság, a szabaduljunk a munkától minél hamarabb vágya. Csak egy kicsi elcsúszás, eltérés a normalitástól (még ha nem is tudjuk, mi a normalitás), de az elég.

Már maga a mondatszerkezet: az alá-fölérendelés, oksági kapcsolat, ellentét stb. is a bonyolultban *mindig elvesző* lehetősége.

És az igazán izgalmas az, ahogy a regény a *maga ugyanolyan mondatszerkezetével* tükrözi a beszéd bonyolultságában mindig valami elveszőt.

Konokul mindig ugyanazt, a maga mondani-valójához hüen.

Ha a regény a mondanivalóhoz hű akar lenni, át kell adnia magát a lappangó, sötét titoknak (mert a titok mindig sötét) még akkor is, ha napfényes lelki tájakról ír.

Habár a regényben minden folyton átalakul, átfordul valami másba, ezeket a mondatokat nem lehet visszavonni, ha egyszer már kimondattak. Míg a felületes olvasót elriaszthatja Tolsztoj moralitása, mint a narrátor szigorú, résnyire húzott tekintete – észre kell vegyük a máshogy nem lehet imperatívuszát. Ha az író hű akar lenni az írás törvényéhez, mint az írásban megtestesülő igazsághoz, nem tehet másként, mint hagyja megmutatkozni az *átfordulásban félelmetest*.

Riasztó, félelmetes ez a világ. Nem ígér könnyű megoldásokat. Ha már felkapaszkodtunk a csúcsaira, nagyot lehet róla zuhanni. Ugyanakkor tekintélyt parancsolóan, vissza nem vonhatóan *van*.

Mondatok gyűrt hegylánca, ahonnan kilátás, távlat nyílik.

Tolsztoj mondatai után már nem lehet visszatérni a „rendes, normális” életbe.

A vonat zúgása már elhalt. A tájon senki se jár, autó is alig. Az áttetsző, szakadozott párafelhő, ami eltakarta a hegy csúcsát, elvonul, végre itt áll a Székelykő teljes magasában.

Mostonában mintha ódzkodnánk a temetőktől, a beteg emberektől, a temetések-től. Pedig az élet természetes része az elmúlás, a temető pedig egyszerre árulkodhat a múlttól és a jelenről; az élőkről, de a holtakról is. Miért érdemes kimenni a temetőbe? Séta közben milyen árulkodó jeleket találunk? Mi köze a nagyvárosi temetőknek a romantikához? Ilyen kérdésekre kerestük válaszainkat.

(Balázs Lajos)

A temető, bárhol is legyen, árulkodik is, de inkább beszél, képet mutat, hogy akinek füle és szeme van, hallja meg, értse meg, mit mond és mutat a múlttól, jelenről. A jövőről is. A temető különleges hely: csendjével a csendesen üldögélő, nézelődő lelké-

Egyik orvos kollégámnak az édesapját a saját gyümölcsöskertjébe temették, noha Mária Terézia az általa kibocsájtott egészségügyi rendeletében

ezt megtiltotta.¹ Abban a mezősi faluban a múlt század 60-as éveiben még nem volt köztemető. A halotti tort is ott rendezték. Mindezt azért, hogy a családból elhunyt az élő család közelében aludja örök álmát. Később az összetartozó család egyéni és társadalmi elvárásának képét a családi sírhelyek összevonása, csoportosítása által valósítják meg. Ez nincs másképp az

erdélyi magyar városi temetőkben sem. A példák ezreit sorolhatnám fel. Székelyföldön, kiváltképpen a csiki katolikus falvakban tartja magát az a hiedelem, hogy a haldokló lelke nem ismeretlen *halotti társaságba távozik*, őt a családból korábban elhunyt lelki/szellemi közössége várja és fogadja, mert földi létük idejéből már ismerik. Még azt is, aki nem tért haza az első világháborúból, de a rokonságból való. Ezt a meghosszabbított földi valóságot, az összetartozás folytonosságát meg kell őrizni a családi sírok fenntartásának hagyományos szokásával is. A faluban is vannak olyan utcák, ahol a lakók rokonok, azonos nevéek! „Ahol nagyapám vagy anyám van, ott ásunk mű es, hogy ott legyünk mellettük. Azon vannak örökké, hogy a családtagok, rokonság egy helyre kerüljön” – mondják. „A házastársakat is egymás mellé helyezik, mint az életben, ahogy járnak. Jobbról örökké a fehérsépet szokták. Amelyik hamarabb hal meg, már előre oda teszik, ahova jár a helye.” (saját gyűjtés, Csíkszentdomokosról)

Ezt az örökségünket politikai argumentumként dobta be egyik leleményes parlamenti képviselőnk a rendszerváltás után elindított *Har-Kov-*

Magyar Sára rovata

Temetőben üldögéltem – a szívemben kíváncsiság

30 Tandem

BALÁZS LAJOS (1939, Bukarest) egyetemi docens, néprajzkutató, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai bölcsészkarának alapítója és volt tanszékvezetője.

ben, tudatában, akarata ellenére befele hangzó mondatok, emlékek, kérdések folyamatát indítja el. Temetések alkalmával járt már temetőben, helyben is, máshol is, férfi és nő, gyermek és idős, alkotóereje teljében elhunyt, közelije, távolija koporsója mellett kifejezni együttérzését az ott álló *fájdalmasokkal* (gyászoló hozzátartozók). És mert az üldögélő nemcsak érző, hanem gondolkodó ember is, most rájött, hogy a temető(k) telepítése, kialakítása, időben való formai/alaki változásai nagymértékben függenek az élő emberi település történelmétől, hitéletétől, felekezeti, etnikai dominanciájától, kultúr- és civilizáció szintjétől, egyéni és közösségi viszonyaitól, a halottkultusztól, a végtségesség megadásának hagyományos méltóságától, ahogyan Erdélyben, kiváltképpen a Székelyföldön szokták mondani.

¹ A Mária Terézia-kori Helytartó Tanács döntéséről van szó, melyben a lakott településeken belül lévő temetők bezárásáról döntöttek. Eme rendeletet 1777-től többször kihirdették. Bizonyára ezzel magyarázható, hogy Erdély-szerte sok település temetője a falu szomszédságában levő dombtetőre, magaslatra, kevésbé megművelhető területre került.

jelentés parlamenti vitája során. A vita arról szólt, hogy ki honnan és mikor jött Székelyföldre. A perdöntőnek vélt javaslat így hangzott: „Mindenki álljon a nagypapa, dédapja sírjához.”

Ha néprajzusként, antropológusként keresem a választ és értelmezem, csak ezen a kis részen keresztül is számomra a temető egyféle geometriai, mértani entitás: az élő falu, halott falu szimmetriája. Ezen a csapáson haladnék tovább, néhány kicövekelte, olykor spontán felbukkanó jelenség irányában vagy mentén.

A temető tükrözni képes az élő falu rendjét, társadalmi szerkezetét, igényességét vagy annak ellenkezőjét. Annak ellenére, hogy bekerített tér, mégis reprezentatív tér, hiszen ott helybéliek és *idegenek* sokan megfordulnak, látnak és ítélnak. A rendben és tisztán tartott falu és a rendetlen, szemetes temető sértő és disszonáns példa. Az erdélyi magyarság temetői többnyire rendezettek, noha láttam és látok bekerítettlen, legeltetésre fel szabadított, *felcsapott* temetőket is.

Minden temető hallgatása, csendes viselkedése, képzele ellenére beszélő is: az élőkről, a halottakról, egymás viszonyáról. Ezek között találni hivalkodó temetőket is, a közösség lelki, érzelmi, egyéni drámáiról csevegőket. Tulajdonképpen az elhunytakról éltükben kialakult kép átmentése, tovább vitele, rögzítése a szándék a közösség memóriájában. Kiemelkedő a Máramaros megyei szaploncai Vidám temető. Stan Pătraş többnyire színes síremlékei a halott valamilyen különleges tulajdonságát rögzítik a fejfára: iszákosság, verekedés, balesetek stb. Ábrázolásai – *nevető/kacagtató* – fejfák, többnyire karikatúrák, a temetőt turisztikai rangra emelték.

A temetőbe kihelyezett verbális gúny és humor szintén szimmetrikus – írott – változata a népköltészetből ismert tréfás költészetnek. Személyre célzó élük által a lakodalom és táncmulatságok ujjogatóival, csujogatóival rokoníthatók. Néhány példa jut eszembe: *Itt nyugszik egy kéményseprő./ Kit megölt a borseprő. /Berúgott keményen./ Kiugrott a kéményen; Itt nyugszik ökröcske./ Ökör János gyermeke./ A Jóisten nem engedte, /Hogy nagy ökör legyen belőle.* Ezek a példák a kegyelet tagadásai, de tagadásai a temetőről kialakult konvencionális, de még inkább a rendeltetéséhez méltó és megszokott képnek is.

A temetők vizuális elemei, jelrendszere tovább értelmezhető, felvilágosítást nyújtanak a csendben lépegető, meditáló látogatóknak az élő

A házastársakat is egymás mellé helyezik, mint az életben, ahogy járnak. Jobbról örökké a fehérsépet szokták. Amelyik hamarabb hal meg, már előre oda teszik, ahova jár a helye

falu–halott falu valóságáról, tükröző képességéről.

A 70-es évek elején a csíki, gyergyói katolikus temetőkben megjelent egy-egy kopjafa a sírkeresztek rengetegében. Aztán az évek teltevel még egy, s még egy. Kezdett érdekelni, hogy kik az állítók. Két dolog derült ki: az állítók mind katolikusok, és valamennyien értelmiségiek! A katolikusok nem állítottak kopjafa síremléket. Kezdtém sejteni a jelenség magyarázatát. Olvasmányaimból tudtam meg, hogy szintén a 70-es években a dél-szlovákiai magyar temetőkben és falvakban kezdtek kopjafákat és székelykapukat állítani. A jelenség hátterében a szlovák nacionalizmus erősödése volt, illetve a vele diszkrét, de határozottan szembeszegülő magyar értelmiség hangtalan, mozdulatlan szimbólumaink temetőbe való áthelyezése. Az etnikai szimbólum és síremlék, nevezhetném ravasz szimbólóza ez, megkettőzött funkciója a temetőben.

Máskor gondoljunk a gyermek halott temetési szertartásának rituális eszközeire, arra, hogy miért szegeznek kis keresztet a nagyszülők sírkeresztjére, ahová beássák; miért leányok, legények viszik a koporsót, miért élő faággal, Csíkban fenyővel, a mesebeli égig érő fával díszítik a sírt, miért törik vissza az életfa csúcsát, miért öltöztetik menyasszonynak, vőlegénynek a halottat, miért szerveznek a keresztszülők keresztgyermeküknek *halott lakodalma* néven egy-két órás táncot a halotthoz korban illő fiataloknak? Összevonva: azért, mert a sors megfosztotta őket attól a természetes jusztól, ami nekik is kijárna, így holtában kell megadni neki, s azért is, mert megtörtött az életfa növekedése, amit közölni kell mindenkivel, tehát a föld fele kell fordítani. A párosodásra érő fiatal házassági rítusait a halottak világába kell mimeléssel áttelepíteni. Harmadszor, a halott korát vizuálisan is meg kell jeleníteni a temetés idején, de az elhantolás utáni időre is.

Az élő falu–halott falu bensőséges kapcsolata épül a temető látogatása által is. Érdekesnek

tekinthető a családi, rokonsági kapcsolat mint intézmény építése. Ebben az állandó folyamatban nagy szerepet játszanak a születési és házasságkötési szokások. Mindkettő eme intézmények erősödését, gyarapodását, a halál pedig viszonylagos gyengítését szolgálja, kiegyensúlyozó kapcsolatok fenntartása által. Ez legerősebben a temetőlátogatások, a temetések alkalmával és a halottak napja ünnepség által realizálódik. Itt látni az együvé tartozás meghatározó pillanatait. Csak a családi szintű, élő és halott bensőséges kapcsolatát emelem ki, szintén a szimmetria példáját erősítve.

Találtam olyan esetet is, amikor egy be nem teljesedett szerelmi történet és párvalasztási tilalom a temető spirituális, metafizikai világába megy át, végkifejletének egyéni szurrealista képe egyénivé válik. „Nálunk az a szokás, hogy nem szabad a haldoklóhoz olyannak odamenni, aki valamikor a szerelme volt. Ne menjen oda! Hogy ne idézze fel a múltat a haldokló szeretőben. Például, én magamról mondom: egy legény öt évig udvarolt nekem. S akkor elbetegedtem, s én úgy tartózkodtam, nem es mentem oda látogatni, pedig, hogy férjhez mentem egy másikhoz, meg es komásodtunk. Hogy nehogy valami különösöt csináljon ott, a felesége előtt. Tartózkodtam. S ahogy meghalt, megjelent nekem álmomba – ez olyan igaz, ahogy én most itt ülök. Mikor eltemették, akkor álmotam, hogy a temetőben vagyok, ott ámbolygok a sírok között. Az ő sírja közel van az én uram sírjához. S hát a sír felnyílt – az övé –, felült a koporsóban, s azt mondta nekem, »Te akkor mét mentél férjhez?« S mondtam én, úgy álmomba neki: Hallgass te, hát itt van az én uram es közelbe, s meghallja! »Nem bánom, akárki hallja! Te akkor mét mentél férjhez?« Háromszor ezt így elmondta, s akkor úgy visszafeküdt, s visszaborult a sír. Na, én tartózkodtam, hogy ne menjek oda, mikor betegágyán feküdt, s megjelent ő nekem. Met ő



A főjelekből tudjuk meg, ki nyugszik a sírban: mi volt a foglalkozása, milyen vallású volt, de azt is jelezhetik, hogy milyen módon halt meg az illető. A mellékjel a halottkultuszra utal: a lélek útját jelezheti vagy a túlvilági élettel kapcsolatos hiedelmekre vonatkozik

úton-útfélen mutatta, hogy ragaszkodik hezzám, hogy szeret.” Egyszer azt mondta nekem – még élt –, má öt gyermekem volt, »Ha tíz gyermeked vóna, se állnék félre mellőled«”.

Ki gondolná, hogy a temető a bosszúállás helyszíne és eszköze is lehetett? Nem a temetőgyalázásra gondolok, amikor etnikai, felekezeti, politikai indulatok, leszámolások ejtenek sebet egy-egy temető testén, hanem egyéni sérelmek, bántalmak elkövetésére, melyekkel a sértett fél bosszulja meg egykori, már halott sértője fejfáját. Az előző rendszer túlkapásainak végrehajtói, besúgóik közül jártak így, különösen az erőszakos kollektivizálás túlbuzgó szervezői közül. Sírjukra nem egyszer ürüléket öntöttek, sírköveket ledöntötték, a traktorból lecsapolt fáradt olajjal öntötték le, a család koszorúit tépték szét, a sír virágait taposták ki. Hasonló leszámolások az élő faluban kocsmái verekedések, szóbeli sértések formájában történtek.

(Magyar Sára)

A temető olyan tükörcént működő tér, amely a kinti várost, az élő közösséget, ennek értékrendszerét, világképét, működési mechanizmusait képezi le. Vizsgáltam már a nagyvárosi temetőkbeli hatalmi játszmákat és a polgári versus munkástemető szerveződését, majd a multikulturalitás jeleit, illetve a nyelvi sokszínűséget és a nyelvi tájkép temetőkbeli alakulását. De a nyelvhasználat, a tárgyi, növényi ornamentika, a térhasználat mellett érdemes foglalkozni az állatjelekkel is.

A temetőkbeli állatábrázolások ugyanazt a hármas funkciót töltik be, mint általában a népi kultúrában található díszítmények: valamilyen gyakorlati funkciót szolgálnak – jelen esetben információt hordoznak a sírban nyugvóról (főjelek), esztétikai funkciót töltenek be, például a közösség aktuális értékrendszerében jelzik, mi a szép, a kollektíven elfogadható esztétikai minimum, valamint mágikus funkciót látnak el, vagyis a halálkultuszra vonatkozó képzetek jelölői (mellékjelek).

Napjaink városi, főként nagyvárosi temetőit szemiotikai megközelítésben nem kutatják, sokkal gyakoribb a helytörténeti, kulturális emlékezethez köthető nézőpont (vö. Kordics Imre 1998, 2011; Ujj János 2009), esetleg a történelmi megközelítés érvényesítése, régebben pedig a néprajzi szempontok követése (vö. Kunt Ernő 1975; 1981). A temetőbeli állatjelekkel még kevesebbet foglalkoztak.

Vizsgálódásaimban a Bánság és a Partium hat városi települését vontam be: Bihar megyéből Nagyvárad és Nagyszalonta, Arad megyéből Arad és Lippa, Temes megyéből pedig Temesvár és Lugos temetőit kutattuk. A minta kiválasztásában fontos szempont volt, hogy városi temetőket vizsgáljunk, illetve a megyeszékhely mellett vonjunk be egy-egy kisebb várost is. Mivel az eddigi kutatások főként a falusi temetőkre korlátozódtak, illetve a városiakat főleg helytörténeti szemponton keresztül vizsgálták, fontosnak tartottuk a nagy települések irányából indítani munkánkat.

Nagyváradon 3 temetőt vizsgáltunk, Nagyszalontán 1-et, Lippán 6-ot, Aradon 2-t, Temesváron 14-et és Lugoson 7-et, összesen 33 temetőben kutattunk. Aradon, Nagyváradon és Nagyszalontán dominánsan egyes temetőkről beszélünk, azaz nincs elkülönítve például a református temető a római katolikustól, ezzel szemben a másik három településen külön felekezeti temetőket találunk. Lugoson külön van az ortodox, külön a görög katolikus temető, és külön a római katolikus, a református, az evangélikus, a zsidó és a cigány temető, ugyanez a felosztás jellemzi Lippa temetőit is.

A temetkezési helyeket csoportosíthatjuk a fenntartójuk alapján is, így tehát vannak egyházi temetők (pl. temesvári zsidó temető vagy ortodox temető) és vannak városi temetők (pl. nagyváradi Rulikowsky temető, temesvári szegények temetője), illetve ezen belül olyanok, amelyeket a város kiadott magáncégeknek (a temesvári lippai úti temető).

A Partium temetői jellemzően kétnyelvűek: román és magyar, a bánsági temetők viszont négy-nyelvűek: az előbbi kettő mellé bejön a német és a szerb, illetve a cigány. Etnikailag tehát a cigány, magyar, német, román és szerb közösség jeleire bukkanunk a temetőkben, vallásilag viszont szélesebb skálát ölelünk fel: az ortodox és görögkatolikus vallás mellett, a római katolikus, református, evangélikus, zsidó és baptista (Lippa) felekezet jelei datálhatók.

A mai temesvári temetők az 1870-es években nyílnak meg városi vagy egyházi temetőként. A romantika halálkultuszának hatására a régebbi temetőink parkszerűek, ligetszerű terek, amely az elmélkedés, emlékezés helyszínei. Ugyanakkor a polgári élet jelei is megtalálhatók: ugyanolyan fák, bokrok (gesztenye, hárs, akác) állnak itt, mint a város utcáin, parkjaiban. A sírkertek, kripták szer-

kezete gyakran a polgári ház szerkezetét utánozza, kicsiben.

A sírjeleket négy nagyobb kategóriába osztjuk: vannak a nyelvi jelek, a tárgydíszítmények, a növény-szimbólika és az állatfigurák. Ha főjelként vannak jelen, akkor a halott adataira következtünk általuk, ha viszont mellékjelként, akkor a halottkultuszra. A főjelekből tudjuk meg, ki nyugszik a sírban: mi volt a foglalkozása, milyen vallású volt, de azt is jelezhetik, hogy milyen módon halt meg az illető. A mellékjel a halottkultuszra utal: a lélek útját jelezheti vagy a túlvilági élettel kapcsolatos hiedelmekre vonatkozik.

A sírjeleket aszerint is csoportosítjuk, hogy szakrális vagy profán jelentést hordoznak-e. A *fecske* csak román sírokon található, egyértelműen profán jelként funkcionál, a halott foglalkozását jelöli meg postai dolgozóként. A *galamb* a magyar síroknak díszítménye. Megtalálható mindegyik településen úgy a református sírokon, mint a római katolikusokon. Mellékjelként funkcionál, így a halottkultusszal van összefüggésben. Magyar nyelvterületen, ha egyetlen galamb található a síron, a halott égbe szárnyaló lelkét jeleníti meg,

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Süggérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

a Szentlélek jele is, de az ártatlanság és a szelídség jelképeként gyakran kerül a gyereksírokra is. Főleg református temetőkben, sírokon a házassági hűség jelképe, a síron túl tartó szerelem ábrázolására használják, ilyenkor párosával ábrázolják őket egymás felé fordulva.

A *kígyó* főjelként funkcionál, tehát profán jel, és megtalálható magyar, német és román sírokon egyaránt. Ha a kígyó feje felfelé néz, akkor a sírban nyugvó foglalkozására utal a figura, azaz orvos vagy patikus lehetett az illető. Amennyiben feje lefelé mutat, akkor a halál módjára reflektál, azt jelezve, az illető erőszakos halált halt, például bal esetet szenvedett.

A *ló* az egyik legritkább állatfigura temetőinkben, szakrális jelként funkcionál, olyan mellékjel,

amely a halottkultuszra utal. Csak Temes megyében található meg vagy a temesvári ortodox, városi temetők cigány kriptáin, vagy tipikusan a lugosi cigány temetőben. A néphit szerint azért kerül a sírra, hogy a túlvilágon is szolgálja az embert.

A *sas* a románság körében ismert sírjel, mely városi temetőkben főként emlékezhelyeken található, helyenként tömegsírok esetében. Mellékjelként, szakrális elemként szintén a halottkultuszhoz hozható összefüggésbe. A dicső halál jelképeként ismerjük, illetve a háború istenéhez kapcsolódik, valamint államhatalmi jelkép is egyben.

A *hattyú* főként a magyar római katolikus sírok díszé, ahol szakrális jelként fordul elő, Szűz Mária megtestesítője a tisztaság, a fehérség révén, de gyakori szerelmi szimbólum is, a házassági hűség jelölője. Érdekes, hogy csak Arad megyében fordul elő, ennek okát nem sikerült feltárnunk.

Ha az állatábrázolások konkrét temetőbeli megjelenését vizsgáljuk, azt tűnik fel, hogy a leg-

több esetben (galamb, kígyó, sas, hattyú, ló) öröklött tudás hagyományozódik tovább. Például a galamb vagy a ló esetében a népi hiedelemvilág tükörképével találkozunk: ahogyan a ló segítője az embernek evilágban, úgy a túlvilágon is az lesz. A galamb népdalainkban szerelemjelkép, de az emberi lélek szimbóluma is, sírjelként az örökké tartó szerelem, a házastársi hűség jelölőjeként tér vissza. A kígyó, sas, hattyú esetében nem a népi hitvilág maradványai bukkannak fel, hanem az antikvitás hagyatéka, mely inkább a magas kultúra vagy állami apparátus kollektív emlékezetéhez kapcsolható.

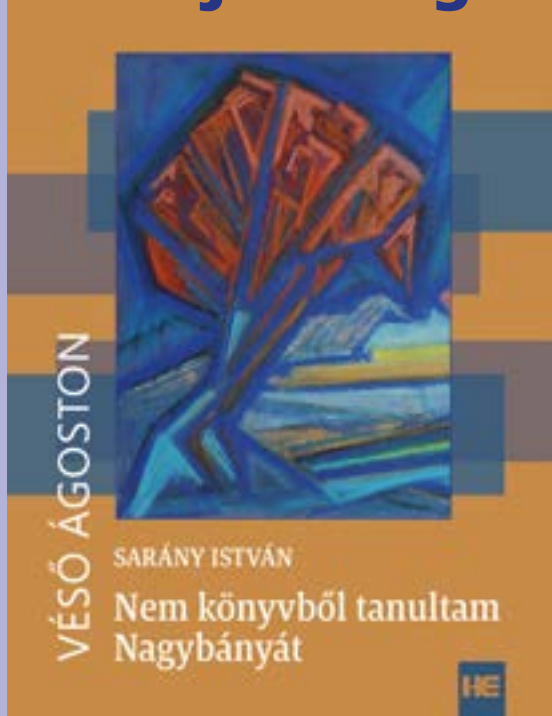
Szeretem a temetőket. A temetőinket. Ha valahova kirándulok, kíváncsian bóklászom az ottaniban. Mindig látok valami újat. Kicsit érzem a múltat, és látom a jelent. Temetőben üldögni érdemes, mert szemem, elmém gyönyörködtetnek a jelek, ha beleállunk az értelmezési játékba. A lelkünk pedig hozzászokik, megérti és elfogadja az elfogadhatatlant: egyszer mi is oda kerülünk...

34

A Holnap Könyvek Kiadó újdonsága

Véső Ágoston festőművész művei
Sarány István életútinterjújával

„Megismerve nagy elődeim művészetét, tudatosan vállalom a nagybányaiságot, és arra törekszem, hogy annak szellemiségét, alkotói módszereit a modern kor követelményeihez alkalmazkodva használjam fel, s az újabb idők festészeti eredményeivel gazdagítsam.”



Folyóiratok találkozója közös dolgainkról

Két alkalommal is találkozhattak az elmúlt néhány hét folyamán a romániai magyar kulturális folyóiratok képviselői. Persze, a lapok megnevezése többnyire ennél bővebb, összetettebb, bonyolultabb (irodalmi, művészeti, társadalmi, kritikai stb.). Augusztusban a Kolozsvári Magyar Napok hetében abból az alkalomból szerveztek nyilvános beszélgetést a Spectator sajtóházban, hogy alapítása 75. évfordulóját ünnepli a *Művelődés* közművelődési havilap, melynek főszerkesztője, Benkő Levente volt a házigazda. Szeptemberben – ekkor már a Temesvári Magyar Napokhoz igazodva – Európa egyik idej kulturális fővárosában, a Gerhardinum római-katolikus gimnáziumban találkoztak két napon át a széles értelemben vett partiumi és bánági magyar kulturális periodikák szerkesztői, vezetői.

Ezúttal Aradról az *Irodalmi Jelen* és a megújult, kiszínesedett *Szövétnek* mutatkozott be (péntek este nyilvános volt a rendezvény, a lapismertetőket egy-egy felolvasás színesítette, majd másnap tartottak zárt körben műhely jellegű beszélgetést, stílszerűen egy osztályteremben), Szatmárnémetiből az ugyancsak fazonigazításon és főszerkesztő váltáson átesett *Sugárút – Szatmári Műhely*, Zilahról a *Hepehupa*, Nagyváradról pedig mi, újváradosok. A találkozó nemzetközi volt, hiszen megismerhettük a kulturális folyóirat melléklettel rendelkező újvidéki *Magyar Szó* napilap szerkesztőit, továbbá régi ismerősként köszönt-

hettük a békéscsabai *Bárka* és a hetvenhetedik évfolyamánál járó, gazdag és olykor viharos múltat maga mögött tudó szegedi *Tiszatáj* munkatársait. A házigazdák részéről a Magyar Sára vezette, a szervezői feladatokat vállaló Start Iroda és a temesvári irodalmi kör tevékenységét ismerhették meg a résztvevők. Ugyancsak szervezőként, kezdeményezőként volt jelen a Temesváron számos taggal rendelkező Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, mely a két nyári laptalálkozótól nem függetlenül a kulturális újságírás helyzetét, kihívásait helyezi előtérbe a lapzártánk után zajló szövegtálat őszi szakmai találkozóján, ahol a tervek szerint megalakul az egyesület kulturális újságírás szakosztálya.

Helyzetjelentéssel indult mindkét folyóirat találkozó, a keretek, a lehetőségek, a tervek ismertetésével, majd az együttműködés lehetséges for-

Kultúra 

SZÜCS LÁSZLÓ szerkesztő, költő (Nagyvárad, 1965), az *Újvárad* főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete elnöke.

Délelőtti műhelymunka a temesvári Gerhardinumban





máinak keresésével folytatódott. Különösen Temesváron hasznos ötletbörze formáját öltötte a lehetőségek számbavétele, reméljük, beszámolhatunk majd ezek formálódásáról. Az hamar kiderült, hogy az egyes lapok igencsak eltérő kiadói háttere, s ebből következően eltérő anyagi lehetőségeik, kereteik a lehetőségeiket is meghatározza, ahogyan az a lokális társadalmi, politikai közeg is, amiben működnek, illetve lehetővé teszi a működésüket. Van folyóirat, mely magántulajdonú, más önkormányzati hátterű, akad olyan, amelyiknek a kiadója színház, másikat civil szervezet jegyez kiadóként, s olyan is, amelynek helyzete kiadói szempontból bizonytalan, inkább fenntartóról beszélhetünk. Amiben a tapasztalatai hasonlóak a folyóiratoknak, az a romániai terjesztés nehézsége, súlyos megoldatlansága. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a Román posta szolgáltatásainak a színvonala rossz, megbízhatatlan, aminek az *Újvárad* esetében mi is rendszeres megélői vagyunk. A minap egyik temesvári olvasónk 48 percet állt sorban a postahivatalban, hogy hozzájusson szeptemberi számunkhoz, ahelyett, hogy azt kézbesítették volna neki. Hetente legalább egy küldeményünk visszakeveredik Váradra, annak ellenére, hogy a címezés pontos, megfelelő mennyiségű bélyeggel volt ellátva. Ugyanakkor a szabádsítás sem egyszerűbb, megfelelő árushelyeket találni nem könnyű, folyamatosan adminisztrálni kell az elküldött példányok sorsát. Sajnos egyes laptársainknál nincs is lehetőség, forrás és/vagy személyzet postázásra, bárminemű értékesítésre, vagy például pályázatok megírására.

Márpedig e kiadványok jelenléte, eljutása az olvasóhoz abból a szempontból is fontos, hogy nyelvi, műfaji, tartalmi szempontból arányaiban

ezek publikálják a legtöbb minőségi, szerkesztett tartalmat, s a kreatív jellegük abban is megnyilvánul, hogy a nyomtatott sajtón belül itt tapasztalni a legélénkebb kísérletező kedvet, ami a nyomtatott változatok korszerű tipográfiai megoldásait illeti. Ráadásul területi szempontból még a napilapoknál is jobban lefedik a magyarok lakta erdélyi-partiumi vidékeket, ha példányszámban nyilván nem is versenyezhetnek ezekkel. Az is fontos szempont, hogy a folyóiratok egy része kulturális rendezvényszervezéssel, könyvkiadással is foglalkozik, valóságos művelődési intézményi szerepet betöltve.

A több lábbon állás gondolata a folyóiratok online változataira is érvényes, hiszen mondhatni általános gyakorlat, hogy a nyomtatott laphoz képest ezek friss, plusz tartalmakat is kínálnak, majdhogynem önálló életet élve. Természetesen az online változat esetében a lapterjesztéssel sem kell bajlódni, igaz, bevételt sem hoz, vagy igen keveset, mutatja a mi lapunk esetében a szerény eredményeket produkáló kísérlet arra, hogy az online változatra is előfizetéseket gyűjtsünk. „Az onlajn hozza az olvasót, a print meg viszi a pénzt. Normális menedzser azt mondaná: nem vagyunk normálisak” – hangzott el egyebek közt, ám az egyértelmű volt, hogy valamennyi lap igyekszik a végsőkig ragaszkodni a nyomtatott, megfogható, megszagolható termékhez, ami jobb esetben nem csupán sajtótermék, hanem művészeti produktum.

Ahogy már utaltunk rá, a közös gondok teremthetik meg az együttműködés formáit is: Temesváron már körvonalazódtak ötletek terjesztési együttműködésekre, míg a MŰRE a folyóiratok ismertségének növelésében, kínálatuk, tartalmuk népszerűsítésében igyekszik majd szerepet vállalni. Persze, azzal is tisztában vagyunk, hogy nem hálás feladat olyan helyzetben szövögetni hosszabb távú terveket, amikor a tét a mindennapi talponmaradás. Ahogy elhangzott: „hogyan merjek hosszabb távra előfizetést felvenni, amikor a következő szám megjelenése is bizonytalan?”

SZŰCS LÁSZLÓ

A temesvári találkozó támogatója a Temesvár – Európa Kulturális Főváros 2023 – Temesvár Önkormányzata által létrehozott Projektközpont az Energia! Alkotói ösztöndíjak c. program és a Communitas Alapítvány volt.

Mon amour Paris / Az én Párizsom

Az álom

Ki ne álmódott volna arról, hogy valamikor az életben eljut Párizsba. Gyerekkorunk hőseinek, a három muskétásnak a városába, a csodálatos paloták árnyékába, a világon egyedülálló Eiffel-toronyba? Amikor nem a mobiltelefon-simogatás volt a divat, sokan kalandoztunk éjfél után, takaró alatt, elemlámpa fényénél olvasva a Párizsról szóló regényeket. S izgalommal követtük a cenzúrán átjutott játékfilmeket, hogy aztán mi is fakardot ragadva, a szolidaritás egyszerű jelmondatával – „Egy mindenkiért, mindenki egyért!” – megvívjuk képzeletbeli csatánkat egy jó ügyért. Akkor ennyit lehetett. Mert az egykor szocialista táborhoz tartozó országok határán túl nem igazán lehetett menni. Aztán siheder suhanc koromban elképzeltem, hogy kerékpárra pattanok és elkarikázok Párizsig. Sokan kinevettek. De akkor ezt a lehetetlen célkitűzést szívembe zártam és dacosan megfogadtam, hogy valamikor csak azért is valóra váltom tervem. Később, amikor „első” idegennyelv-ként franciát tanítottak, megszerettem dallamosságát. Gondot okozott az írásmód és a számok használata, amiért rossz jegyet kaptam. Talán egy ilyen alkalomkor fakadtam ki nyelvtanáromnak: Hiába tanuljuk a francia nyelvet, mert úgysem engednek ki Franciaországba! – mondtam harsányan, óra közben, miután ellenőrzőkönyvbe került a jegy. Aztán óra után a tanárnő négy szemközt elmagyarázta, hogy ahány nyelvet ismerünk,

annyiféle emberek lehetünk és hát... soha se lehet tudni mikor nyílik alkalom hasznosítani a tudást. Az elmarasztalás végül is arra ösztönzött akkor még titokban, hogy reméljek, egyszer még is lehetővé válik a kiutazás, érdemes elsajátítanom a nyelvet, mert egyszer én is megláthatom az Eiffel-tornyot. Megfogadtam magamnak, nem akarok úgy meghalni, hogy nem láttam Párizst.

Megnyíltak a határok, a kerékpárt repülőgépre váltottuk. Fapadosra, mert annyira tellett. Nem volt akkora kaland, mintha az eredeti elképzelés szerint, kerékpárral vágok neki a hosszú útnak, de az indulás is tartogatott meglepetést. Annak ellenére, hogy online foglaltuk jegyünket, kiderült, nem volt helyünk a gépen. Ugyanis ahelyett, amelyikre eredetileg online árulták a jegyeket, egy kisebb repülőgépet küldtek, és a farokhoz közeli helyek – ahova foglaltunk – nem voltak meg.

Társadalom 37

VAJDA GYÖRGY újságíró, fotóriporter (Marosvásárhely, 1967.). Tanulmányait szülővárosában a Sapientia-EMTE közkapcsolatok, kommunikáció szakán végezte (2007). 1990 óta a *Népújság* napilap riportere. Több sajtófotó kiállítás résztvevője, szervezője, zsűritagja. A MÚRE Nívódíjasa (1996), alelnöke (2013-16).



A számítógép elosztotta ugyan az új ülésrendet, csak hogy erről nem értesítettek senkit. Végül a légikísérőknek sikerült megoldaniuk a helyzetet, de ezzel még nem volt minden rendben, még némi izgalom azért társult az induláshoz. Abban az időpontban vonult végig Közép-Erdélyen egy olyan vihar, amelyik – mint később kiderült – fákat csavart ki tövestől, ledöntötte egyes épületek tetejét... Szerencsénkre fél óra alatt átvonult a reptér felett és felszállhattunk.

A lüktető főváros

A fapados járatok a fővárostól 84 km-re levő kisebb repülőtérré (Paris-Beauvais) érkeznek, így nem láthattam, amint kiemelkedik az Eiffel-torony Párizs impozáns épületei közül. A különjáratú autóbusz alig másfél óra alatt bevisz a főváros egyik csomópontjához, ahonnan tömegközlekedési eszközökkel bárhova el lehet jutni.

Két épület mögül a távolból ránk köszönt végül a torony csúcsa. Az alatta elterülő város utcáin lüktet az élet. A kongresszusi palota előtti téren egymást keresztezik az utcák, nem sokkal odébb négysávos gyorsforgalmi út a bukik föld alá, néhány lépéssel odébb javítási munkálatok miatt lezárt járda fogad. Az autóbusznyi vendég néhány perc alatt eltűnik a szépen rendezett épületek közti utcákban. És ez csak egy külváros, ahol nyugodtabb az élet, mint a központban, az üzleti kerületekben. Párizs belvárosának másfél millió, a fővárosi övezettel együtt 12 millió lakosa van.



Ezen kívül évente a becslés szerint 30 millió turista fordul meg nagyrészt a város szívében, az alig néhány négyzetkilométernyi történelmi központban. Az utcák, a járdák nem zsúfoltak. A csúcsforgalomban förtelmes dugók alakulnak ki ugyan és ilyenkor a metrószerelvények is tömöttebbek, de valahogy ennek a nagyvárosi káoszának van egy rendszere, ami úgy ahogy, de működik. És másnaptól tapasztaltuk, az sem okoz különösebb gondot, hogy Párizsban sem a gyalogosok, sem a gépkocsivezetők nem igazán tartják be a villanyrendőr tiltó jelzését. Emiatt nem történt baleset, a kölcsönös elsőbbségadás és tisztelet jegyében mindenki nyugodtan folytathatta útját. Motorkerékpárosok, biciklisek garmadája lavíroz a járművek között és ez senkit sem zavar. Az utak tehermentesítésének egyik kulcsa a metróhálózat, amely úgy szövi át Párizst, mint az emberi testet a véretek. A fontosabb csomópontokhoz, látványosságokhoz el lehet jutni metróval. Különleges élmény a földalatti folyósokon járni, lépcsőkön aláereszkedni, vagy feljutni egyik vagy másik vonalhoz, többféle szerelvényvel közlekedni a hangulatos állomások között.

Az emberek

Láttam munkába igyekvő elegáns üzletembereket és asszonyokat, éttermek, bisztrók utcán levő kis asztalai köré ült párizsiakat, turistákat, fiatalokat, időseket, szerelmeseket, barátokat, vitázókat és békülőket, világhírű divatcég védjegyével ellátott hatalmas bevásárló papírszatyro-





kat cipelőket, több millió eurós luxusautóval száguldókat, improvizált pamlagon alvó, padon fekvő hajléktalanokat, híd alatt tanyázó nincsteleneket, a metrón koldulókat, vaudeville-ruhába öltözött alkalmi énekeseket, díszes bódé előtt manikűröző, szőrmebundás, kalapos „Madame pipi”-t (vécés nénit), a világ minden tájáról ideseregglő etnikumának ruháit, jegyeit magán viselő világpolgárt, állig felfegyverkezett rendőrt, járőröző katonákat, utcán, parkban, metróban önfeledten csókolózó párokat, fűben, faárnyékban, padon csevegő baráti társaságokat, Szajna partján lazítókat, az Eiffel-torony lábánál italokat, szuvenírt áruló színesbőrűeket, bulizó fiatalokat, fűben szökőkút mellett piknikezőket, mikroparadézókat, portréfestőket, kerékpáros riksásokat, keleti ételt készítőket kerékpárra rögzített improvizált konyhán, elegáns ruhában luxusszállodában tipegő hölgyeket, állig felfegyverzett rendőröket, utcán szelfiző turistákat, utcazenészeket, homokkutyát készítő, szappanbuborék-eresztőt, kocogókat, félmeztelenül hajón bulizó macsókat, telefonsimogatókat garmadával, könyvet és újságot olvasókat, kutyasétaltatókat... nyugodt, mosolygó, előzékeny, segítőkész embereket.

Múzeumok, képtárak

Van belőlük elég. Több száz. A katakombáktól a csatornahálózatot át az ókori régészeti leleteket, divatdiktátorok hagyatékát, a terror börtönét

bemutató kiállításokon át több száz galériában lehet eltévedni klasszikus és modern művészeti alkotások között. A világ nagyjainak művei láthatók minden korból, irányzatból, van itt csodáltnivaló, megjegyezni való, nem csak a műélvezőknek, hanem a mezítlábas turistáknak is maradandó élményt kínáló alkotások.

Louvre – óriási, szédítő, fárasztó, agylemerítő. Teljes felülete 243 000 négyzetméter, a kiállítóter 73.000 négyzetméter, a folyósokkal együtt bejárható távolság 14,5 km, 73 liftje, 2000 ajtaja van és több mint 2500-an dolgoznak az épületben. Évente 9-10 millióan látogatják, ami ezt jelenti, hogy 50-en lépnek be percenként. A közel félmillió műtárgya közül mintegy 35.000 van az állandó kiállításon. A legnagyobb alkotás Paolo Veronese 1563-ban készített Kánai menyegző című festménye, 67 négyzetméter és 132 személyt ábrázol. A legrégebbiek a 9000 éves Ain Ghazal mészvakolatú nádszobrok a fazekasság előtti neolitikus korszakból. Ha minden tárgy előtt tíz másodpercet időznénk, akkor négy napba (96 órát tartana) telne a látogatás. Öt és fél órát töltöttünk falai között. A „vendéglátók” gondoskodnak arról, hogy a látogatók lerövidítsék a tartózkodási időt, ugyanis időnként egy-egy részleget lezárnak többnyire okkal: átrendezés, kutatás, karbantartási munkálatok miatt.



Élmény volt a fotózó turisták tömkelegén átjutva néhány percre találkozni a világhírű, két rétegű golyóálló üveg és fakorlát mögött kiállított Mona Lisával, s a többi felbecsülhetetlen értékű műtárggyal, mint a milói Vénusz, az ókori egyiptomi írnök, a francia királyi korona és ékszerek, a világ első – Hammurabi – törvényoszlopa, az egykori királyi palota rezidenciáját bejárni, múkin-csek szobrok, festmények és sok más egyedi tárgy között elvesztődni. Öt és fél óra bolyongás csupán egy kóstoló a világörökség kínálatából...

Musée d'Orsay – káprázatos, varázslatos szédítő. A jelenlegi múzeum helyén levő Orsay palotában nyílt meg az első művészeti kollekciót tartalmazó kiállítás. A palotát 1871-ben a párizsi Commune lázadásakor porig égették, helyébe építették az állomást, amelynek az volt a célja, hogy az 1900-as világkiállításra érkezők vonattal minél közelebb kerüljenek a helyszínhez. A múzeummá átalakított állomásépületet 1986-ban nyitották meg, huszonöt évvel később 2011-ben felújították, kiegészítették, újabb 2000 négyzetméter kiállítóteret és egy látványos belső berendezésű Horloge (Óra) kávéházzal is kiegészítették. A múzeum tulajdonában 5272 műtárgy van, ebből 5190 fest-

mény, 1690-en más múzeumokban és helyszínen állítanak ki, illetve raktáron vannak. 480 impresszionista, 600 poszt impresszionista festmény.

Élmény volt közelebről látni Monet, Manet, Toulouse-Lautrec, Van Gogh, Gauguin, Renoire, Rodin, Sérusier, Tissot és sok más művészettörténeti korszakváltó művész munkáit, bepillanthatunk a Lumière fivérek alkotásaiba, láthattuk a világ első mozgóképét, érdemes elidőzni az egyik emeletet betöltő szecessziós berendezések, alkotások között, ahol szerény helyet kapott Körösfői Kriesch Aladár egy asztala és egy ólomüveg alkotása is. Szobrok, festmények és műtárgyak között cikázhat a látogató egy olyan izgalmas vizuális világban, amely alig több mint egy évszázaddal ezelőtt forradalmasította a művészeti szemléletet. A szemlélődés emberáradatban és időszűkében csupán ízelítő. És marad bőven látnivaló a több száz múzeumban, amelyeket bejárni több évet is igényelne.

Versailles

A Párizson kívüli Versailles-i palotában több mint 700 szoba, 2153 ablak, 1250 kandalló és 67 lépcsőház van. Ma több mint száz, mintegy 10000 négyzetméteren berendezett helyiség mutatja be az egykori királyi rezidencia életét, valamint az összegyűjtött műtárgyakat, szobrokat és festményeket, köztük a legismertebb az 1684-ben kialakított 73 méter hosszú, 12 méter széles Tükörterem, ahol 357 tükröt helyeztek el. A mennyezetét 1000 négyzetméternyi freskó borítja. Ehhez tartozik Európa legszebb kertjeinek egyike, 132 kilométeres fasorral, számtalan medencével és 50 szökőkúttal büszkélkedő mindez 800 hektáros parkban 210 ezer tőnyi virágokkal díszítve. Ide tartozik a Kis Trianon palota, amelyet XV. Lajos uralkodása idején épült, a Hameau de la Reine (A királyné falva) néven ismertté vált arborétummal és Marie Antoinette hazáját idéző osztrák hangulatú vidéki házakkal, valamint a Nagy Trianon palota, amelyet XIV. Lajos 1670-ben szeretőjének, Madame Montespannak építtetett. A palotát az utána következő királyok és Napoleon császár is használta rezidenciaként. 1920. június 4-én budapesti idő szerint 16.32-kor a magyar kormány delegációja aláírta a Trianoni békeszerződést. A versailles-i kastélyt 2022-ben közel hétmillióan keresték fel, a koronavírus-járvány előtti utolsó teljes évben, 8,2 millió látogatót regisztráltak.

Élmény volt sodródni a turisták áradatával a hihetetlen luxusban kialakított helyiségekben, restaurált bútorok és tárgyak között, XV. századi

és utáni uralkodókat, előjárókat, minisztereket, királynékat és szeretőket ábrázoló portrék között, a több játékfilmben és történelmi eseményben résztvevő Tükörteremben, a lenyűgöző Csata galériában – ahol harmincöt nagyméretű festmény jeleníti meg Franciaország legnagyobb hadvezéréit I. Klodvigtól I. Napóleonig, a királynék és hercegnék lakosztályaiban, a végeláthatatlan folyosókon, a Napóleonnak emléket állító egykori trónteremben, majd a kertben sétálni, megpihenni a XVI. század óta kiválóan működő szökőkutak mellett, végignézve, hallgatva a zenére táncoló vízsugarakat, betévedni az „Orangerie” téli tárolójába, ahova talán egy utasszállító repülőgép is elférne, és ahol ma is méreg drága árban mérhető márványkádát építtetett a király, hogy ritka pillanataiban szeretőivel megmártózzon, látni azt ahogy a Kis Trianon palotában Marie-Antoinette megpróbálta ellensúlyozni környezetében mindazt a luxust, amit a Versailles-ban kialakítottak számára, bejárni a konyhát, ahol előmelegítették az ételt, a billiárd szalont, látni a fürdőszobáját és az akkor ritkaságnak számító WC-jét, a csodálatos kertet és pavilonokat, amelyet saját kezűleg díszített, festett a királyné, végigjárni a pár évszázaddal később, de hasonló luxusban berendezett Nagy Trianon palota termeit. Átrendezés miatt zárva volt a kastély 52 méter hosszú és 7 méter széles Galérie des Cotelles-je, az a hely, ahol aláírták a Magyarország számára oly gyászos szerződést, de ott állhattam azon a lépcsőn, ahol a delegációk bevonultak a terembe. Azt hiszem aznap én voltam az egyetlen turista, akit ilyen szempontból is érdekelt a kastély szóban forgó szárnya.

Ősök és hősök tisztelete

Azt senki sem tagadja, hogy a francia büszke nemzet, mint sok más egykori gyarmatbirodalommal rendelkező ország, akiknek ősei, nagyjai jelentős szerepet játszottak a világtörténelemben. Franciaországban ma is az ősök és hősök tisztelete, kultusza erősíti bennük ezt a szellemet. I. Napóleon császár 1806. február 16-án rendelte el, hogy a Grande Armée dicsőségére diadalívet építsenek. A császár megbukott ugyan, de ezután 30 évvel a diadalív mégis elkészült. S bár a monarchiát eltörölték, megrendelőjének emléket állítottak ezáltal, ugyanis a Diadalívre került Napóleon 158 csatájának a helyszíne és 660 tábornokának a neve. A 1921-ben a Panthéon helyett itt készítették el az „Ismeretlen katona sírját”, ahol a felirat szerint egy, az első világháborúban elhunyt katona nyugszik, mellette 1923-tól örökmécses ég. Számos történelmi esemény helyszínévé vált. Szimbólumát erősíti az is, hogy minden július



14-én, a nemzeti ünnepen, innen indul a Concorde tér felé a hadsereg felvonulása.

Ottjártunkkor Írország franciaországi nagykövete – ünnepélyes keretek között – „lobbantotta újra a lángot” és koszorújával megemlékezett a második világháborúban Franciaország szabadságában részt vevő ír alakulatokról, illetve az ellenállásban részt vett Közép Corrézien (Midi Corrézien) régióból származó ellenállókra.

Aztán ott van – nem véletlenül – a Mártírok-hegyére (Montmartre), a mindössze 129 méter magas dombra épített Sacré Cœur-bazilika (Szent Szív). A hagyomány szerint ugyanis ezen a helyen halt meg hitéért Szent Dénes, Párizs első püspöke és több követője a 3. század végén, aki a város védőszentje lett. A templomot a Poroszország elleni háború elvesztése után építették fel adományokból, annak az 58 ezer francia katona emlékének szentelték, akik elestek a csatákban.

S csak akkor lehet igazán megérteni ezt a szellemet, ha bejárjuk az Invalidusok házában – az 1670-ben létesített, egykori háborús veteránokat ellátó kórház és lakosztályoknak egykor otthont adó épületegyüttesben – berendezett Musée de l’Armée, a francia fegyveres erők Musée des Plans-reliefs, a katonai makettezés és a Musée d’Histoire contemporaine, a kortárs történelem múzeumának termeit, ahol végigkövethetjük az ország történelmét, hadászataát a kőkori szakócáktól és nyílhegyektől a több száz páncél vértén át az 1944-es

normandiai partraszállásig, majd a háború után kialakult geopolitikai helyzetig. A hadtörténeti múzeumban őrzik többek között Napóleon tábori sátrát, felszerelését, kardját, híres csákóját, azt az ágyat, ahol elhunyt, valamint halotti maszkját is. Több teremben helyet kapott a Grand Armée katonáinak felszerelése, Napóleon csatáit idéző tárgyak. De ott vannak azok a láthatatlan hősök tárgyi emlékei is, akik a második világháborúban a nácik által elfoglalt Franciaországban ellenálltak: a bőröndbe rejtett rádiókészülékek, az Enigma kódfejtő gép, ugyanakkor egy amerikai dzsip, Hitler hírhedt csodafegyverei – a V1 és a V2 – emberközelbe hozzák mindazt, ami felidézi a második világégést. Állandó, interaktív, korszerű digitális kiállításon állítanak emléket egy korban hozzánk közelebbi hősnek Charles de Gaulle tábornoknak, aki nehéz időkben helytállt és helyretette a XXI században Franciaországot a világpolitikai térképen.

41

Ide tartozik az Invalidusok dómja (Saint-Louis des Invalides), amely számos francia háborús hős földi maradványait – marsallok és tábornokok – őrzi. És itt van Napóleon császár piros márvány szarkofágja is, akit saját végakarataának megfelelően újratemettek az Invalidusok Szent Jeromos-kápolnájában (Chapelle Saint-Jérôme). 1940. december 14-én a bécsi Schönbrunnból ide szállították a nagy császár fiának, II Napóleonnak, a „Sasfióknak” a hamvait is. Nemcsak történelmi múzeum(ok)ban, hanem Párizs temetőiben (Père-Lachais, Montmartre, Montparnasse) barangolva



42 lehet találkozni a történelem, a kultúra, a tudomány egykori nagyjainak emlékével, azokkal, akiknek nem jutott helye a Pantheonban, de szakterületükön világhírűt alkottak, vagy életükkel beírták nevüket a világtörténelembe. Egyeseknek impozáns síremlékekkel adózott az utókor, másoknak egyszerű, csupán nevüket, születésük és elhalálkozásuk évszámát tartalmazó szerény sír, vagy urnakazetta jutott. Hagyatékuk mindannyiunké, a világé, legyen szó tudományos, gazdasági, irodalmi, művészeti munkáról, alkotásról.

Hamvaiból megújulva

Franciaország történelme során sokszor többször térdre kényszerült, de mindig talpra állt. A 2019. április 15-én, több mint fél napig tomboló tűzben a Notre Dame templom teljes felső része eltűnt a huszártoronnyal együtt, csak a falak maradtak. Az ősi katedrális ma vasállványzatok szorításában, darukarok ölelésében fönixmadárként fészkel. A város a 2024-es nyári Olimpiai

Játékokra készül. Sok más közismert középületet – köztük az Opera (Garnier palota), a Bastille téren levő oszlop – a játékokra felújítanak. Az a terv, hogy az olimpiára újra megnyitják a katedrális kapuit. Addig is azok a turisták, akik a renoválás idején nem tudtak bemenni a templomba, egy magas lelátóról az építőttelep kerítése felett tekinthetik meg a homlokzatot. A hely szimbolikus térré változott. A tragikus tűz által tönkretett épületmaradványhoz folyamatosan ellátogatnak turisták a világ minden tájáról. Kíváncsiságból, együttérzésből, s lehet, hogy azért, mert tanúi akarnak lenni – ha csak néhány percig is – annak az erőfeszítésnek, amelynek során nem csak Franciaország, Párizs legjelentősebb szimbóluma, hanem a világörökség egyik közkinccse újjászületik. Mert e katedrális, Párizs nem csak a franciáké, hanem egy kicsit mindenkié, egyetemes kultúránk, történelmünk része. Ma is íze, illata, zamata van, amit érdemes legalább egyszer megkóstolni.

VAJDA GYÖRGY

1944 nyarán Németh Antalt menesztik a pesti Nemzeti Színház éléről, augusztusban az új igazgató, Kovách Aladár elhívhatja Kolozsvárról Tompa Miklóst, az erdélyi színházi élet ifjú csillagát. Az új szezon nyitóelőadásának rendezésére kéri fel: három évvel a kolozsvári bemutató után állítsa színre Bánffy Miklós *A Nagyúr* című drámáját. Miért éppen ezt? „Rögtön tudtam, miről van szó: egy liberális gróf (Bánffy), egy baloldalinak tartott fiatalember (én) – remek cáfolata annak, hogy ő jobboldali lenne” – meséli Tompa Bérczes László beszélgetőkönyvében (*Székely körvasút*, 1996). Kovách és Tompa amúgy nincsenek beszélő viszonyban, a rendező másutt kér tanácsot. „Kerestem Majort, elmentem Szücs Laci bácsihoz, »nem akarom kiszolgáltatni ezt a rezsimit, éppen most, az utolsó időkben«. »Ó, ne hülyéskedj, rendezd meg és menjél haza« – ezt tanácsolták. De én nem akartam, hát Kolozsvárra szöktem. Üzentem Kemény Jánosnak, ő volt a kolozsvári színház főigazgatója: »Kérlek, ne engedj el!« »Sajnos már elengedtelek.« »Hogyhogy elengedtél?! Meg se kérdeztél? Te tudtad, hogy beteg vagyok«. Rohantam a kegyelmes úrhoz, Bánffyhoz. »Kérem szépen, én nagyon szeretem a darabot, Kolozsváron már megcsináltam, ne tessék odaadni nekik, csak lejárhatja magát.« De ő azt mondta: »Én már 1919-ben örök áron odaadtam ezt a darabot a Nemzeti Színháznak.«

A Nagyúr bemutatója 1944. szeptember 15-én volt. A címszereplőt, Attilát, a hunok királyát Kiss Ferenc játssza. Egy hónappal később, Szálasi hatalomátvételekor Kovách lemond, a nemzetvezető új igazgatónak Kiss Ferencet nevezi ki. Ugyanekkor gróf Bánffy Miklós lemond felsőházi tagságáról, végleg lezárul egy három évtizedes közéleti út. Jellegzetes magyar (színház)történelmi pillanat. Író, rendező, igazgató tanácstalan, fuldoklik, helyet nem találhat, s magára marad a mű, amelynek meg kéne szólalnia. Miről is?

A Nagyúr ősbemutatóját még 1912-ben a Magyar Színházban tartották, Kisbán Miklós szerzőségével. Kisbán első színpadi művét (*Naplegenda*) néhány évvel korábban a Nemzeti Színházban mutatták be, s az új darabnak – már csak karaktere miatt is – ugyancsak a Nemzetiben lett volna a helye, ám a szerző, valódi nevén gróf Bánffy Miklós

ezidőtájt már a Nemzeti és az Opera intendánsa, „nagyura”, márpedig ezzel visszaélni (abban a korban) nem volt illendő. A darabot a *Nyugaton* Lengyel Menyhért dicséri, méltányolja a szerző képzelőerejét, ízlését a pompás keleti barbár és „a szóke nő” duettjének megformálásában – ám a lelkesedésből minduntalan visszavesz egy ismert kritikusi fogás, a „dicitur” megfogalmazása: mások, tudjuk, fanyalognak persze, a „helyes ösztönnel elkerült banalitások” fölemlegethetők, igen, de azért... Ugyanezt az eljárást alkalmazza Ady Endre is Kisbán, azaz Bánffy 1914-es novelláskötetéről írva, a kritikusi jelbeszéd fogásaival: „e Kisbán”, aposztrofálja így kétszer is; az íráság Bánffynak „a szerelme”, „a legszebb értelmű és úri-ságú amatőríró”, a könyv „jeles írásesemény”, és „talán (...) kapunk hamarosan valamit, előkelőt, művészt s Kemény Zsigmondhoz méltó Kisbán-könyvet”. (Innen majd a megszokott módon kétfé-

Ketten egy páston 43

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS szerkesztő, kritikus (1949, Debrecen). A Kossuth Kiadó szerkesztője, 1997 óta a Szivéri János Társaság elnöke. József Attila-díjas (2002).

lé hajlik a szakmai utóélet: az igaztalan dilettáns kategória felé – „már Ady is megmondta” – és a célját beteljesítő klasszikus látványa felé – „már Ady is megmondta”. A hosszan-hosszan befagyasztott kiadások és a recepció hiánya a többszörös cenzúra múltával lavinaszerűen váltott át az intenzív jelenlétebe, s ez az aritmia, hasonlóan Márai Sándor vagy Hamvas Béla esetéhez, sokszor nem használt az objektív megítélésnek. De hát miféleképpen vagy csak eufória van, vagy csak csend és hó...).

A Nagyúr ráadásul egy kordivat miliójébe, a Kelet és Nyugat szorításában őrlődő ember historizáló díszletei közé érkezett (Herczeg Ferenc *Pogányokja*, *Bizánca*, Gárdonyi szerethető *Láthatatlan embere*... hosszú a sor). Utánérzésnek hat tehát, mértéktartóan az. És egy másik kordi-

vatot is tematizál egyúttal: a szexuális éhségben vergődő férfi és nő lélekrajzát, amellyel Bánffy később külön is megpróbálkozik *Az erősebb* című darabjában (Karinthy, stílszerűen szólva, kéjjel parodizálta). Mintha az író Herczeg és Molnár Ferenc egyszerre ihlette volna. Nem pusztán főintendánsként ült az Országos Kaszinó hétfői vacsoráin éveken át egy asztaltársaságban mindkettőjükkel – tanult tőlük. És a 20. századi magyar irodalmi, művészeti, szellemi élet nagy *egyéniségévé* érett, a korai *Farkasok* súlyos balladájának erejét igazolva.

A *Nagyúr*-ra erős társadalmi szükséglet mutatkozott, nem véletlenül vették elő újra 1921-ben (!), s mint láttuk, 1942-ben, majd 1944-ben is. Miközben a Kelet és Nyugat, illetve a hatalom és ösztön sémájánál sokkal izgalmasabb, érettebb, későbbi színházi vállalkozás, a *Martinovics* a torkokon akadt. A szászvári apát mély meghasonlása kikezdhetetlen előítéletekbe ütközött. Amikor a darab kötetben is megjelenik, Bánffy pazar paródiát ír az előadás kritikáiról (*Előszó a Martinovics*hoz, 1931). A *Nagyúr* szöveggönyvként *olvasva* viszont megmutat valamit, ami Bánffy irodalmi és közéleti működésének mindvégig alapmotívuma, meghatározó jellegzetessége lesz: a *díszletek* közt érzékelt világ. Attilának lenyűgöző kulisszák között kell banális bukást megélnie, s Bánffy majdani nagyregényének és visszaemlékezéseinek kötetei egyaránt azt a monarchikus életérzést hordozzák, miszerint a grandiózus díszletek erősebbek az embernél, pusztulásukkal pedig maguk alá temetik. A tárgyi világában és szokásaiban lenyűgöző világnak Bánffy hol a magával ragadó megidézője, hol kritikusa, akár egyetlen művön, munkálaton belül is. A képzőművészettel az irodaloméhoz hasonló rajongással foglalkozó illusztrátor, színházi jelmez-(!) és díszlettervező Bánffyval találkozunk a legtöbb pillanatban, az írásban-képpen groteszk(!) karikatúrákat jegyző Bánffyval a legszikrázóbb pillanatokban. Gyakran emlegetett megbízatása, IV. Károly 1916-os koronázási ünnepségének megrendezése ezt a két vonást egyszerre, azonos intenzitással hordozza: a nagy alkalomhoz illő ismereteivel és képzelőerejével kedvtelve, szinte szó szerint felöltözteti Budát az eseményhez, ugyanakkor színre viszi a király előtt elvonuló háborús rokkantak felháborodást keltő, ízléstelennek látott menetét. A jelenetről részletekbe menően olvashatunk Bánffy emlékezéseiben, amelyek mindvégig ezt a feszültséget hordozó kettősséget szemléltetik. (Hallatlanul erősen rímél a koronázási ceremónia látványára egy későbbi Bánffy-esszében az a „színház a színházban”-szerű epizód, amely *Az ember tragédiájának*

bécsi bemutatóján jeleníti meg az örök Madách „találkozását” a letűnt császárváros toalettjeinek felvonulásával; *Az ember tragédiája a színpadon*, 1934.) Érdemes tehát választott motívumunkra rátekinteni az emlékiratok műfajában.

„Egyszer mellesleg Magyarország külügyminisztere is volt” – nyugtázza Halász Gábor a magartásmódnak azt a nagyvonalúságát, amely az *Emlékeimből* (1932) lapjain elbűvöli az olvasót. Olyan ember mesél itt, akinek a számára a karrier közönséges fogalma nem létezik, hiszen annál följebb, mint ahol kezdi, országgló arisztokrataként nem juthat. Minden tehát, amiről egy különlegesen sokoldalú ember beszámol a háború utáni időkről szólva, természetes fejlemény az életében, „csak” ambíció és képesség kell hozzá. Nemhogy fontosságától-szerepétől nincs eltelve, de szerénynek sem kell lennie. Egy ilyen státusból lehet indulatmentesen, száraz iróniával megrajzolni például azt a miniszteriális hivatalnokot, aki az 1918-as birodalmi összeomlást követően *végre* elfoglalhatja addigi főnöke hivatali szobáját. Beül egy kiürült díszletbe. Az emlékiratok első könyvének (nevezzük így) az efféle jelenetek a legélvezetesebb lapjai. De pontosítsunk: az irónia hitelét Bánffy jellemének nemes ötvözete adja meg: lehetőségei és készségei birtokában olyan nagyúr ő, aki *szolgál*. Odaadással szolgálja az állami ügyeket is, és Bartók Bélát is, akinek forradalmi(!) zeneműveit ő segíti színre, kitartó munkával, eltökéltséggel. Diplomata, ha a nemzet képviselője arra rendeli, s majd irodalomszervező, ha a Trianon után magára maradt erdélyi magyar kultúrát kell istápolnia. Hogy közben külügyminiszter volt, ebben az értelemben valóban mellékes. És jó lelkiismerettel hangsúlyozom: az is mellékessé válik, hogy nézeteivel, politikai beidegződéseivel mennyiben értünk egyet. Igaza van-e Károlyi Mihály szerencsétlenkedéseinek bírálatában, a gyerekkori pajtás tetteinek lélektani analízisében (ez utóbbiban talán a leginkább)? Tisza István megítélésében? A legitimisták esélyeit illetően? Vegyük csak a legutóbbit. Reálpolitikusként a föltorlódott időben gyors egymásutánban mást és mást jelent a számára királypártinak lenni, s attól a pillanattól, ahogy Ferenc József halálával egy *örökkévalónak* érzett világ semmivé lett, a monarchikus út a szeme láttára hitványul az ország egybentartásának esetleges esélyéből pusztán nosztalgia hizlalt a Tök hercegek bohózatává.

Első nagyobb diplomáciai küldetése 1918–19 fordulóján a Székely Nemzeti Tanács megbízásából eljutni a nagyhatalmak általa ismert(!) képviselőihez, tájékoztatni őket a periféria helyzetéről.

Bánffy a maga európai anabázisát groteszk kalandregényként írja meg. Átbumlizik a Spartakus-felkelés Berlinjén, hatalmas kerülőkkel, fölösleges kitérőkkel, taxival, hajón, árkon-bokron keresztül Hollandiáig, ahol megreked, pénze fogytán portréfestéssel házalva tartja fön magát. (Őszintén megbecsüli, amikor „borraivalót”, habos csokoládét kap.) Mint egy modern alvó ügynök. Hogy aztán dolgavégezetlenül térjen vissza Bethlen István hívására Bécsbe. Hágában megrendelők kívánsága szerint készíti portréit, itt, a memoárjában a maga kedvére sorakoztatja csodálatos figuráit. A nagy Leipnik, a szélhámós, Sonnenberger-Solmon, a rettenthetetlen bokszoló – csupa Rejtő-hős... Mert valójában az őt körülvevő *álarcosbál* érdekli a leginkább. Úgy tekint a politikai seregre is, ahogyan majd regénytrilógiájában a társasági életre.

Közvetlenül a második világháború után Bánffy érthetően szükségét érzi, hogy az *Emlékeimből* lapjain megkezdett számadást immár kétszeres katasztrófa megéltével folytassa. Címe szerint *Huszonöt év*, de a földönfutóvá lett, többszörösen megalázott ember erejéből néhány esztendő krónikájára futja. Az 1920–22-es idők nemcsak magyarországi, hanem európai zúrzavara is föltáruul itt előttünk a maga tömény irracionalitásában.

Bánffy szakmai érdemeit a Trianon körüli tanácskozások menetében nem tisztünk most előszámlálni. Ő maga, joggal, a soproni népszavazást tartja legnagyobb sikerének. És a szerbek baranyai kivonulását. És a beneši mohóság elszigetelését. És... Több államférfiúi életre elegendő érdem, ám az elemi hiábavalóság, nemzeti kudarc teljessége lengi körül, s ezt a skizoid érzést írói bravúrral megtartott tárgyias-ironikus, önreflexív előadásban kapjuk az emlékiratok lapjain. Ha olvasás közben nézegetjük a genovai konferencián készült karikatúrákat, Bánffy zseniális rajzait, ez a benyomásunk izzásig fokozódik. Emeljünk ki csak három torzképet. Az egyik Csicserin külügyminiszteré, aki maga is arisztokrata (!), a hagyományosan kifinomult, franciás műveltségű orosz értelmiség képviselője – noha 1922-ben a vörösöket képviseli. A konferenciás publikum ámulatára nem kucsmás-bugyogós felkelő jelenik meg Európa pódiumán, hanem egy frakkos úr. S ha ránézünk Bánffy rajzára, egy csehovi fizimiskát kapunk, és néhány vonásból megértjük – amit mi oly sokáig nem mondhattunk ki –, hogy tudniillik egy orosz nagyhatalmi utódállam európai maszkját látjuk. A galéria kétségtelenül legellenszenvebb figurája Beneš. De ha a nevet elveszjük mellőle, nem a mocskos eszközökkel működő kisan-



tatos ellenfelet látjuk, hanem a frusztrált agresszivitás örök típusát. A harmadik példánk természetesen maga Bánffy, aki önmagát is megfricskázza. Rajzán határozott kéztartás, éberségre, sőt gyanakvásra kész tekintet, egy férfiatlan állú, keszeg figura – az önmagát megfelelésre kényszerített bohém.

Készen áll a teátrális maszkabál.

Az ország sírját tehát diplomaták állják körül. Közöttük Bánffy működését a perszonális kapcsolattartás és -teremtés határozza meg. Ő ebben bízik, a jellem, az illem és az értelem erejében. Megnyerni valakit az ügyünknek – milyen ismerős ez. És milyen tragikus. De mindennek a tanulsága több a személyes csalódásoknál: Bánffynak arra kell rájönnie, hogy az az egyetemesnek gondolt európai értékrend, amely nem is olyan régi keletű, nem támasz többé. Itthon a hangadó a gömbösi „szebb jövő” majdani külügyminisztere, a Bánffyt régimódiaként megvető Kánya Kálmán, vele a jobboldali radikálisok és a Revíziós Liga lovagjai, akik – Bánffy megfogalmazásában – csak a szenvedéseket fokozzák és mesterségesen gyártják a gyűlöletet. S ebben a látleletben különös módon találkozik össze Bánffy, az arisztokraták „polgára” Máraival, a polgárok „arisztokratájával”.

Részt vesz Genfben a gyötrelmes népszövetségi alkudozásokon. Jellemző módon legerősebb élményei mégis a tárgyalótermeken, fogadószobákon kívül érik. Elbűvöli Svájcban egyén és közösség ideálisnak látott/vágyott viszonya (már a hollandoknál is ez volt a legmegrendítőbb benyomása), amely élesen szemben áll az embert tömeggé aljasító politikai gyakorlattal, s amelynek nincs szüksége militáns kulisszákra: békében hasznos civilek, de vész idején habozás nélkül előveszik a kamrából a fegyvert.

Megbízatása végeztével Genfből még nem indul haza, megáll egy pillanatra az időben, hogy *ön maga szabta megbízásának* is eleget tegyen: Erzsébet királynét itt gyilkolták meg 1898-ban, emléket akar állítani neki. Személyes, őszinte kis díszlet lenne ez, „a fára, amelynek lábánál összeesett, terracottából kis Madonna képet lehetne láncolni”. Tervét nem engedélyezik. De beérné még szerényebb emlékeztetővel is: „a rakpart korlátjába, hol középen öntöttvas karika fogja össze a rúdjaikat, ebbe a 8-10 cm nagyságú ürességbe bronz medáliát” helyezne. A városi tanács beleegyezik, az érme elkészül, de akinek az elhelyezéséről gondoskodnia kellene, cserbenhagyja a grófot. „Tán egy év múlva, mikor valami dolog-

ban az egyik referensnél jártam, ott láttam az érmet az íróasztalán. Levélnyomtatónak használta.”

Díszletországtól búcsút venni, egyúttal rádöbbenni, hogy ezzel a képzetel együtt a bensőség minden formája is elvész – nagy emberi-írói feladat és teljesítmény. Egybeolvasva Bánffy Miklós több ezer oldalas életművét, a hatása alól nem szabadulunk. Nem följázó ez a hatás, inkább átjár, mint amikor egy régi képtárból az utcára lépve valami fölemelő összbenyomást viszünk magunkkal. Valami nélkülözhetetlent.

REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS

A közvetítő?

„Engem is a sors dobott ide-oda, diplomáciába, képviselőségbe, intendánssá tett és külügyminiszterré, anélkül hogy valaha ilyet tervszerűen akartam volna. A fontos csak az, hogy az ember megállja a helyét ott, ahová állítják. Eredetileg festő akartam lenni, és író lett belőlem.” Bánffy/Kisbán Miklós leányának írt személyes sorai ezek. Olyan emberé, aki alázatosan, belső parancsokat követve élt és cselekedett. Sokoldalú, mondhatni reneszánsz egyéniség, aki közismerten számos területen alkotott maradandót. És akinek élete mégis tragikusan méltatlan körülmények között ért véget.

Íróként nem azért „rendhagyó”, mert arisztokrata (amiért meglehetősen sok, igaztalan bélyeg is érte), hanem mert az egyhangúságtól iszonyodott. Schöpflin Aladár 1932-ben a *Nyugat*

hasábjain írta róla: „amint egy mezsgyét kipróbált, siet egy másikra térni s ott kísérletezni tovább. Olyan, mint a türelmetlen rádiózó, aki, ha fogni tudta Bécset, nem marad veszteg meghallgatni a műsort, hanem azonnal tovább forgat és mindig új meg új állomást keres. Nem a műsor fontos neki, hanem az, hogy fogni tudja. Így játszik a formákkal és műfajokkal Kisbán Miklós.” A sokműfajú kísérletező szándék a habitusából is fakadt. Bánffy eleve szépírói és színműírói működése mellett így aztán sikeres grafikus, karikaturista, színpadi díszlet- és jelmeztervező, s persze zenerajongó, Bartók első színpadra állítója, a Szegedi Szabadtéri Játékok egyik ötletgazdája, később külügyminiszterként fontos ügyek bölcs intézője, többek között Sopron visszaszerzője. Mindezen közéleti pozíciókban azonban már a háború előtt is rendhagyó alkat: valami belső, lényegi indíttatásból a nyugtalanság, a bohémság, a nonkonformitás, a másként cselekvés, a közvetítés lehetőségeinek keresése jellemezte. Szabadelvű arisztokrata és kritikus értelmiségi volt, aki megpróbált a mindenkori pozíciójától (valós és társadalmi rangjától) eltérő vállalásokat is hozni. Szembemenni a fősodorról, vagy legalábbis kipróbálni az egyes pozíciók adta lehetőségeket, feszegetni azok végső határait és ezáltal is közvetíteni. Lehetősége, talentuma s vénája is volt mindehhez.

Igazi diplomata, a szélsőségektől viszolygó, ezektől egyenlő távolságot tartó, ugyanakkor az acsarkodások helyett az összefogást sürgető, valódi közvetítő volt, aki elveihez hűen, rangjához

Bánffy irigylésre méltó olvasottságát, a legfrissebb szellemi irányzatok és iskolák, filozófiák és irodalmi áramlatok ismeretét hangsúlyozni érdemes ma is, azt, amit generációja és arisztokrata származása egyáltalán nem tett volna szükségsszerűvé

méltóan, ám ha kell, a középén állás magányában is cselekszik, s így olykor látszólag és szükségszerűen vereséget is szenved, de kitart, újra és újra nekilendül. Korábban sem csatlakozott semmilyen szekértáborhoz, 1910-ben pártonkívüli szabadelvű programmal választották országgyűlési képviselővé, s a századelő irodalmi és részben társadalmi diszkurzusai közepette is autonóm egyénként tudott független maradni, egyfelől erkölcsi parancsra, jellembeli szilárdsága okán, másfelől anyagiak terén ezt megengedhette magának. Nem kellett függnie senkitől, véleményén finomítania, netán elhallgatnia azt – s ez óriási szó volt a korban. Ugyanakkor az ironia és az önkritika Bánffy lételeme volt. Könnyed, majdhogynem bohém lelkülettel írt sokáig. Műveiben, akár csak későbbi emlékirataiban mindvégig az önkritika és az önfejlés szükségességét hangsúlyozta a teljes nemzetre vonatkoztatva is. Önmagával szemben is mindvégig kíméletlenül kritikus tudott maradni – akár csak a jó karikaturista, aki ismeri az íratlan szabályt: önmagát kell mindenekelőtt megrajzolni, önmagát is karikírozni szükséges, hogy mondanója hiteles legyen.

Szemléleti gazdagsága különböző műnemekben és műfajokban is megmutatkozott. Éles szemű színpadi szerző és remek tollú novellista, ezekben egyszerre a lélektanilag megkapó drámai helyzetek különös hangulatú megidézője, elgondolkodtató szerző, aki különös, egyedi hangnemben ír. Novellái kapcsán a tömör nyelvezetet, a jellemépítő érzékenységet és prózapoétikai eljárásai közül az elhallgatás bonyolult alakzatait a korabeli kritika is kiemelte már, ezek részben Spencer és Nietzsche hatását is mutatták. Bánffy erudícióját, irigylésre méltó olvasottságát, a legfrissebb szellemi irányzatok és iskolák, filozófiák és irodalmi áramlatok ismeretét azonban hangsúlyozni érdemes ma is, azt, amit generációja és arisztokrata származása egyáltalán nem tett volna szükségszerűvé. Kós Károly vagy Mikó Imre visszaemlékezései is azt támasztják alá, hogy Bánffy nem a főúri szalonokat kereste, hanem Mikszáth Kálmán dolgozószobáját és Székely Bertalan műtermét. Előbbi révén prózaírói technikát, utóbbitól még tökéletesebb festői, grafikus mesterfogásokat igyekezett elsajátítani.

Közéleti, közvetítő, politikusi alkata viszont a reális célkijelöléseket és az elengedhetetlen társadalmi összefogást sürgette, legfőképp 1920 után, amihez viszont Bánffy koncepciója szerint társadalmi, hosszú távú nevelésnek kell(ett volna) társulnia. Egyiket sem találta a csonka országban. Erdélyben viszont még reméli, remélheti, ezért áll



a helikoni irány élére. Eleve predestinált vezető, tapasztalt diplomata és intézményvezető, végtelesen művelt és hiteles ember, jó helyzetfelismerő, akit Erdélyben ismernek és elismernek. Az írói, értelmiségi összefogás a Helikonban nélküle aligha jöhetett volna létre. Kelltek ehhez persze mások is: Kós, Kuncz, Makkai, Reményik s a fiatal Kemény János, de senkinek annyi tapasztalata,

Ketten egy páston 47

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

rangja, diplomáciai érzéke és befolyása nem lett volna, mint neki. Ott állt halkán, a jelszavaktól ódzkodva mindenütt az erdélyi magyarság túlélését biztosítani hivatott intézmények, egyesületek, társadalmi szervezetek létrehozása vagy megóvása mögött, kapcsolatokat mozgósítva, valós összefogással gyakorlatba ültetve a szellemi mozgalom, a transzilvanizmus eszméit. Így vállalja el az *Erdélyi Helikon* főszerkesztő pozícióját is. Miközben a politikai jelszavak felelőtlensége helyett – ahogyan Mikó Imre írta később – Bánffy mindvégig „kerülte az erdélyi jelzöt, ő, a transzilvanista”. Egy 1935-ös, Babitsnak szóló rövid levele pár sora is sokatmondó: „*az erdélyi bélyeget nem mi találtuk ki. Közülünk tudtommal senki sem hivatkozott rá. Erdélyiek vagyunk öntudatlanul és magától érthetően. De az a transzilvanizmus, melyről szólsz,*

Azt kellett látnunk, hogy minden bajt és hibát csakis magunkon kívül keresünk, és szemet hunyunk saját vétkeink fölött. Azt kellett látnunk, hogy a magyar jövőt egyedül a múltnak visszaállításában keressük

nem szűkíteni akarja a szellem határait, hanem tágitani, és ha Adyt és Pázmányt az Erdélyi csillagokban »erdélyivé avattuk«, azt a hagyományt követtük, amely egykor a Princeps címében is kifejezésre jutott: »... Transsylvaniae et Partium eidem annectarum«. Így tekintünk ma Szilágyra, Biharra, Bánátra, és nem hiszem, hogy emiatt gáncs érhetne minket.» Majd így folytatta: »jelszónkul fogadjuk – ahogy már az első Helikonkor így vallottuk –, amit olyan szépen mondasz könyvünk nagyjairól: »akik egyszerre tudtak erdélyiek és magyarok és európaiak lenni, és erdélyiségükkel a magyarságot és Európát dúsabbá tették.« Valóban ez az út az, amelyen haladnunk kell.»



Kérlelhetetlen minőségeszme, kritikai érzék és progresszív erdélyiség jellemezte. És persze közvetítő, diplomata alkat: immáron nem csupán társadalmi osztályok között, politikai oldalak és világnézetek között, helikonistaként sem csupán idősek és fiatalok között, ízlések és írói szimpátiák, eltérő irodalomeszmények mentén, hanem országrészek és országok között is. Amikor Ravasz László 1928-ban skizmával, irodalomszakadással vádolja az új, erdélyi literatúrát, Bánffy (Kuncz Aladárral karöltve) ankétot szerveztet lapjában, amelyen Benedek Elektől Reményik Sándoron át a másik református püspökig, Makkai Sándorig számosan verik határozottan vissza és cáfolják a Budapest felől érkező képtelen vádak. De ennyi Bánffynak nem lenne elég. Taktikusan Ravaszt kéri föl köszöntésükre, amikor a helikonisták bemutatkoznak Budapesten, jelképes helyszínen, a Zeneakadémia zsúfolásig telt dísztermében. Bánffy mindeközben tudta, hogy Erdélyben a negatív helyzet erkölcsi nemesedést is jelenthet, s a babitsi „lélek szerinti ország” olyan alkotó értelmiségieket kíván, akik felismerik – ahogyan Makkai Sándor nyomán Reményik írta le a harmincas években – hogy: „az állam és nemzet nem szükségképpen egy, sőt a nemzet államtalan formája mélyebb, tisztultabb, bensőségebb, keresztényibb, etikaibb lehet, mint [...] politikai formája.”

A transzilvanizmus legfőbb elve ezen alapult. De nem akart nagy szavakat, frázisokat használni, inkább cselekedni akart épp ott, ahová az élet állította.

A magyarság önismerete szempontjából is jelentős főműve, az *Erdélyi Történet* társadalomrajza és belső cselekményszála 1914-ig fut. A Kuncz biztatására megírt emlékiratai viszont épp e dátumtól kezdődnek, így átfogó ívét adják a század első felének. Nem véletlen, hanem nagyon is tudatos döntés eredménye, hogy a korábbi közismert írói álnevét, a Kisbánt itt, az 1930-as évek folyamán megszülető trilógiája esetén elhagyta, s immár saját névvel és grófi címmel publikált: számot vetve egy történelmi esélyét eljátszó vezető réteg, az arisztokrácia, valamint az azzal összefonódó politikum felelősségével az első világégésig vezető úton és azt követően. Bánffy ugyanis nyílt kritikával illette a háborúba sodort ország felelős vezetőit éppúgy, mint kora budapesti politikai döntéshozóit. Emlékiratain átsejlik a tárgyhöz való személyes kötődése is, ezek ritka hiteles adalékok a korszak jobb megismeréséhez s önértékük mellett is lenyomatai szerzőjük komplex szellemiségének, egy „nagy műveltségű íróművész” (Dávid Gyula) összetett arcképének. A *Miért írtam meg az Erdélyi Történetet*-ben arról adott számot, hogy aggodalommal látta, hogy dacára a szörnyű katasztrófának, ami a magyarságot sújtotta, senki sem akarta látni azokat bűnöket, amik a katasztrófaig vezettek, ennél fogva tanulságokat sem akart levonni senki. Inkább külső tényezőket kerestek és bűnbakképzésbe fogtak, ellenségeképeket generáltak, s mindeközben „tömérdek hazugsággal mérgezték a közvéleményt”. Ahogyan Bánffy sommásan fogalmazott: „*Senki nem mondta: Ezen az úton többé ne járj! Senki sem hívta föl nemzetünket arra, hogy önmagát is nevelnie kell, valódi helyzetét kell meglátnia. Össze kell fogjon végre és igaz erkölcsi egységet formáljon ki önmagában ahelyett, hogy továbbsodortassa magát valótlan álmok útján, és ismét csupa maszlagot szívjon magába vezércikkében és szónoklatokban, önámító bókot és csillogó frázist.*” A minden önkritikától való távolodás egyenlő lett a valóságérzékelés (kormányzati szintre emelt) feladásával, az ország geopolitikai helyzetének reális felmérése helyett annak félreismerésével, ami szükségszerűen új célok, új ideálok és a nemzet erkölcsi nemesedése helyett teljesíthetetlen populista programok foglyaivá tette a politikai vezetők után a tömegeket is. „*Azt kellett látnunk, hogy [...] minden bajt és hibát csakis magunkon kívül keresünk, és szemet hunyunk saját vétkeink fölött. Azt kellett látnunk, hogy a magyar jövőt egyedül a múltnak visszaállításában keressük. [...] Nagy erő lehetett volna, ha nem*

csupán a »restitutio in integrum« lett volna a programja, vagyis csak a visszaszerzés jelszava, hanem tanítás és a közvéleményt formáló munka is. [...] Ez azonban elmaradt.» Bár e nagyregényét a hangsúlyos figyelemzetetés szándékával írta, Bánffy „aggódva és szívszorongva” látta „hogy a trianoni Magyarország, mit sem okulva a tragikus múlton, visszajutott ismét ugyanoda, abba a szellemi mocsárba, amiben a világháború előtt élt.” A közjogi csatakiáltások, az egymásra licitáló populista szólások „ugyanúgy elkenődzik a magyar közvélemény előtt a valóságot, ugyanúgy csak személyi tusakodások foglalják le a politikusok figyelmét – egykor Tisza és Andrássy, most Bethlen és Gömbös viaskodása –, a polgári társadalom pedig ugyanazt a könnyelmű farsangot járja, amit 1914 előtt járt.”

Bánffy, akinek a személyes sorsában, élettörténetében is kétségkívül egy hanyatlástörténetet indított el a Nagy Háború, ami személyes olvasatában egy állandósuló romlásnak lett a tragikus kiindulópontja, a második világegés idején már tisztán látja, hogy a tragédia elkerülhetetlen lesz. Addig „lelkileg, erkölcsileg és tudásban” kellett volna gyarapodni, készülni arra a szerepre, amit a régióban Magyarország betölteni akar, „és ami csakis akkor illetheti meg, ha érdemes is tud lenni reá”. Ehelyett az önpusztító operett-magyarkodás 1940-től, trilógiája utolsó kötetének megjelenési évétől öltött csak igazán meghökkentő méreteket. Tamásival s másokkal maga mögött kemény bírálatot fogalmaz meg az 1942-es helikoni találkozón *Nyilatkozatában*, a visszacsatolt észak-erdélyi helyzetben ugyanis nem helyismerettel bíró (és a nemzetiségeket is jól ismerő) erdélyi magyar vezetőkre bízzák az államigazgatási feladatokat, hanem „hozott” adminisztratív réteg intézi mindent, akik közül ráadásul számosan azt is meg akarják mondani a 22 kisebbségi évet megéltéknek,

Erdélyben, hogyan is kell „jó magyarnak lenni”. Bánffynak az *Erdélyi Helikon* korábbi apolitikusságát is felróják ekkor, Kóst és Tamásit pedig az Allamvédelmi Központ egy időben lehallgatja. Sem Kuncz, sem Reményik, sem Dsida nem éli ezt már meg, a szabad csoportosulásuk legfőbb eszmeisége mellett Bánffy azonban mindvégig, ekkor is kiáll. Igaz, a végjátékban már nem tud hatékonyan közvetíteni. Jön a náci megszállás, a román kiugrás, Erdély végső elvesztése. 1944 szeptemberében a főszerkesztése alatt megjelenő lap utolsó számában saját tervezett emlékirataira szeretne felhívni a figyelmet, ez a memoár azonban nem jelenhetett már meg a tervezett módon. (Annak mottójául választott Goethe sorok árulkodóak: „Az emberi csorda semmitől sem fél jobban, mint az értelemtől.”)

Bánffy, aki korábban sikertelenül győzködte a háborúból való kiugrásról Horthyt, ezt követően sem saját birtokát félti (Bonchidát fel is égetik a kivonuló nácik), hanem Kolozsvár belvárosát. Tekintélyét latba vetve, az orosz csapatokat kérleli, ne lőjék azt rommá. Vagyis „megállja a helyét ott, ahová állítják”. Pestre, feleségéhez csak évekkel később, s szó szerint meghalni engedik el a román hatóságok az éhínséggel, nélkülözéssel küszködő, publikációs lehetőségektől végképp megfosztott „magyar gróft”, akinek azonban Magyarországon halála után is sokáig nélkülöznie kell: előbb szépíróként fokozzák le, torzóban maradt emlékiratai pedig eleve csak 1990 után kerülhetnek a nagyközönség elé. Származása, rangja, vagy éppen szabad szelleme és kritikus énje, mely remek diagnosztát rejtett, sokaknak jelentett görbe tükröt. Semmilyen hatalom nem szívleli az ilyesmit.

49

BOKA LÁSZLÓ

Egy zenekóstoló naplója

Motto: *A zene mindenké.*
(Kodály Zoltán)

Ligeti György: *Mysteries of the Macabre* *Hannigan birtok, 2011*

A műfaj nevezhető küvének, bár ha jól belegondolunk, épp az ellenkezőjéről van szó. Mintha az *Egri bikavér*ből, amely a *Kékfrankos*, a *Cabernet*, a *Merlot* és a *Zweigelt* vegyítése, kiemelnénk a *Kékfrankost*.

A darab a *Le Grande Macabre* című Ligeti-opera koncertszámmá átalakított részlete, egészen pontosan a Gepopo (Kovalik Balázs magyarításában Ávónő) nevű szereplő áthangszerelt áriája.

Virágszirom könnyűségű lebegés, plusz vulkanikus erők explóziója.



50 Zene

LÁNG ZSOLT (1958, Szatmárnémeti) prózaíró, a *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Bolygai* (2020, Jelenkor).

Barbara Hannigan és az *Avanti! Chamber Orchestra* 2011-es felvételét, akárcsak egy palack kimagasló évjáratú bort, a kincsre bukkanó örömmel tehetjük zenetékánk polcára.

És ha már itt tartunk. Borfajtáknál is lényeges a borkészítő személye. Ahogy a szakirodalom állítja: a *terroir* (klíma + talaj + tradíció) adja a bor karakterét, ellenben a benne szunnyadó poézist a pincemester fakasztja dalra. Jelen esetben a szédítő Barbara Hannigan a maestro. Ő énekl e fergeteges koloratúrszoprán áriát, de egyben a zenekart is ő vezényli.

Mindene mozog, árad, örvénylik.

Univerzális ember, sokféle tehetséggel megáldott primadonna. Akár a prímszám oszt-

hatatlan, miközben legfőbb vágya, hogy megszűnjenek.

Már a megszólítása is gondot okoz környezetnek. Maestra? Van ilyen szó? Azt kéri a zenészekről, szólítsák pusztán így: Barbara. Mi ennek a magyar megfelelője? Barbárka? Lényegében igen. A Borbálával viszont közelebb jutunk a borok poéziséhez.

Szükséges volt ez a kis kitérő, hogy érzékelteni tudjuk, mit is kóstolunk meg. Mit forgatunk a fény elé tartva.

Rúzsos ajkáról elröppenő püsszegések, mókás kukorékolás, fülpiszkáló kiáltások. Hangokat hallunk, lekottázott, absztrakt hangokat, ellenben egészen nyersen, anyagi valójukban érzékeljük őket.

Már-már elviselhetetlen a realitásuk.

Őrültk grimaszkodás, taglejtés, vállrándítás, testi akrobatika kíséri őket.

Hannigan gerincoszlopa megfőkezhethetetlen acélrugó.

Barbara Hannigan
a Ligeti mű előadása
közben. Mindene
mozog, árad,
örvénylik



Sem tér, sem idő nem korlátozza mozgását.

Előreláthatatlan a következő pillanat.

Nincs jövő, valamennyi hang jelen idejű. Az új kisarjad, és máris illatozik, mint Baudelaire virágja.

Ligeti György Dicsőszentmártonban született (pont száz évvel ezelőtt), hatéves koráig élt ott. Amikor hatvan évvel később egy filmes stáb kíséretében hazalátogatott, egy darabig idegenül járkált az ismeretlen házak között. Aztán megszólaltak a harangok, és felismerte a hangjukat. A hangok szólították elő az emlékeket: az idegen hazatalált a gyerekkorába. „A templom mögött laktunk, ott, abban az oldalban. Előttünk volt egy örökzöld fásor, mert a harangozás a lombokon megszűrve ért el hozzánk.”

Avantgárd zeneszerzőnek szokták őt tartani, pedig már semmi értelme az efféle óvatoskodásnak. Általánosan elfogadott felismerés, hogy a világban nincsenek törvények, egyedül viszonyok és kapcsolatok vannak. Maga az idő sem időtálló.

Maestra Hannigan kiszabadítja a redukciós nikkeltartályokba zárt szellemet. Előadását nézni olyan élmény, akárha egy szülést követnénk végig, a vajúdástól a mindent betetőző pillanatig, amikor a csecsemő kiszívja az első korty anyatejet. Hannigan a testéből hozza világra a Ligeti-művet. És ez fordítva is igaz: a mű előadása szüli meg Hannigant. (Ez már azért is igaz, mert ahogy nyilatkozta, egy Ligeti-darab hatására döntötte el, hogy zenész lesz.)

A „rendezés” túlhaladott fogalom, a korszerű tevékenység a „mise en scène”, mondja Patrice Pavis korszakalkotó színházkönyvében. Ezt a francia terminust fogadták el magyarul is, kerülve a kifejezés szokásos fordítását, a *színpadraállítást*.

Senki nem állít semmit.

Az „állítás” hatalmi vonatkozásait messze elkerüli a mai színház. A régi rendező *kijelöli*, az új *megkeresi* az előadás „helyét”. Ezt jelenti a *mise en scène*.

Hannigan „helykereső” előadása mai színház. Bioborként szabad ízvilágú és kirobbanóan természetes alkotás.

Savasság és tannin érzékeny szerkezete. Egyszerre tűz és víz, jég és láng, hullám és récssecske.

Absztrakció és létérzékelés.

Anyagélmény.

Mintha a gerincvelőnkkel hallgatnánk a zenét.

Mint amikor a jó borokat kortyolgatjuk: közvetlenül magát a napfényt és a talaj vulkanikus forróságát érezzük a nyelvünkön keresztül a testünkbe áramlani.

LÁNG ZSOLT

https://www.youtube.com/watch?v=8ZKaMuALMMY&ab_channel=RebornBosc

Cyber Cyrano

– nem csak tinédzsereknek

Ami immár közhely, hogy a színháznak napjaink társadalmáról és ezen belül az egyénről kell kérdéseket megfogalmaznia, mintha az ifjúsági előadásokra nem tartanák érvényesnek a színházi vezetők, néha még az alkotók sem. Pedig előbbiek és utóbbiak is szomorúan veszik tudomásul, hogy a kis- és nagykamazsok, a fiatalok csak akkor nézik meg a nekik szánt produkciókat, ha muszáj, de akkor is nagyon unják. Őszintén: nem csodálom.

Ezt a „hagyományT” törték meg Debrecenben. A Csokonai Nemzeti Színház Fórum Színház épületének Kóti Árpád termében a kamazsok, fiatalok saját problémáikkal szembesülnek a Cyber Cyrano előadásban. Tasnádi István színművét névrokona, a nagyváradi Tasnádi-Sáhy Péter a kamazsok problémái iránti érzékenységgel állította színpadra, és egy olyan újítással, ami tükrözi a fiatalok virtuális és valós világát 2023-ban: az előadásban

milyen céllal költöznek, menekülnek a valós létből a virtuális világba. Ez a Cyber Cyrano kérdése is, anélkül, hogy bár egyetlen szó vagy képi utalás is történe erre.

Az előadásban három középiskolás, két lány és egy fiú drámája bontakozik ki. A szerző egy megtörtént esetet dolgozz fel. A cím Rostand, 19. század végén íródott romantikus drámájára utal, melyben a főhős, Cyrano csillogó elméjét „kölcsonzi” a szép Christiannak, hogy utóbbi arcával meghódítsa a szeretett nőt. A 21. században virtuális arcokkal hódítanak, vagy vezetnek félre.

Zsuzsi, Heni és Máté szokványos kamazsok. Barátsággal, szerelemmel küszködnek, kortársakkal és önmagukkal vannak konfliktusban. Tartok tőle, hogy a kirekesztés, megszégyenítés, közismertebb nevén a bullying is szokványossá vált az iskolákban, osztályokban.

Zsuzsi és Máté jópajtások, Heni az újonnan jött, magabiztosnak tűnő szép lány elválasztja őket. Zsuzsi páriává válik, ciki vele barátkozni, a virtuális világba menekül és kitalált személyekkel, történetekkel rászedi Henit és Mátét. Nem akar ő rosszat, csak kitolni a másik kettővel, bebizonyítani, hogy okos, ugyanakkor felismeri a manipulációs készség adta hatalmat. Elhiszik neki a kitalált mesét, a virtuális és a valós összefolyik. Heniről kiderül, hogy a magabiztossága csak látszat, önmarcangolásában testi fájdalmat okoz magának. (Hány fiatalról derül ki, hogy vagdossa, kínozza magát, hogy a fizikai fájdalom valamilyest elfedje a lelki vívódásokat, az önbizalom hiányát, a társak okozta kínokat? A statisztikák szerint sokan vannak és egyre többen.) A játék tragédiába fullad. A két fiatal megrendíti társuk tragédiája. Ugyanakkor mintha Máté csodálni kezdené Zsuzsit, utóbbi pedig mintegy a hatalom mámorában közli, hogy talán folytatja, könyvet ír a virtuális térben.

Florina Bellinda Vasilatos funkcionális, állandóan változónak tűnő tere, Ungvári Oszkár fény- és hanghatásai, zenei kompozíciói hol a valós, hol a virtuális teret varázsolják színpadra, a jelmezek pedig a divaton túl, a tinédzserek ikonjait idézik. Katona Gábor koreográfiája diszkréten kalauzol

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

megjelenő fotókat a mesterséges intelligencia (MI) „készítette”, persze az alkotók fantáziájának

„betáplálásával”. A fiatalok elkezdtek ugyanis használni az MI-t, az idősebbek pedig félnek tőle. Mert lehet hasznos és veszélyes, attól függ, ki, mire, milyen szándékkal alkalmazza. Az előadás alkotói megmutatták, hogyan lehet kreatívan a művészet szolgálatába állítani.

Szintén ugyanez a kérdés a közösségi platformokkal kapcsolatban, csak azokat már mindegyik korosztály megszokta. Már a TikTokba is betévednek a 18-nál jóval idősebbek (is). Mert egyszerű kommunikálni általa, virtuálisan elérni a földgolyó bármely pontját, ugyanakkor rombolni is képes az értelmet és az érzelmet.

Meglátásom szerint a nagy kérdés: kinek a felelőssége, hogy a gyerekek hogyan, miért és

végig ezeken a világokon, jelzi a gyerekek vad és szelíd álmait.

A rendező pedig biztos kézzel mozgatja a fiatal színészeket. Megteremti a kamaszkorra jellemző derűt és zaklatottságot, érzékelteti az érzelmi sokszínűséget, az erre az életkorra jellemző szenvedéseket és örömeiket.

Az előadás minden pillanata hatásos, izgalmas, néha humoros, máskor szívszorító. S mi más lenne a színházi játék célja, mint hatni a nézőkre, érzékennyé tenni minket a felvetett kérdések iránt. Néha a clownok derűvel kevert szomorúságát, máskor a játék élet-halál tétjét vélem felfedezni az előadásban. Úgy tárja elénk ennek a korosztálynak a hangos, színes világát, hogy megérezzük és megértsük a hangok, színek, lázadások mélyén háborgó érzelmeket, vívódásokat, félelmeket, bizonytalanságokat. Az elveszettséget a valós világban és az álmodozást a virtuális létben. Gyönyörű pillanat, amikor egy régi táncdal néhány hangjával jelzi az előadásban a fiatalok vágyát romantikára, szerelemre. Megrendítő, ahogy kiderül Heni önbántása. S az előadás minden jelenete humorral vagy kegyetlen erővel mutatja meg a három fiatal menekülésvágyának okát, megfogalmaz egy kérdést, amin még napokig lehet és – szerintem – kell töprengeni.

Tasnádi-Sáhy a bemutató után elmondta, hogy egy 15 éves lánnyal, Franciskával konzultált arról, milyenek a manapság a kamaszok, hogyan beszélnek, milyen sajátos szavakat, kifejezéseket használnak, hogyan viselkednek egymás közt és az iskolában, mik a gondolataik, vágyaik álmaik. Mert a fiatalokat is csak úgy lehet megismerni, ha figyelünk rájuk, beszélgetünk velük.

Ezt a tudást is átadta a három fiatal, tehetséges színésznek. Szép Evelin, Fekete Patrícia, Komlódik Márk hiteles kamaszok, ugyanakkor hatalmas erővel képesek elénk tárni az általuk játszott fiatalok mélyre zárt érzelmeit, belső harcaikat. Pompásan játszanak, egyszerre könnyedek és drámaiak. Minden szavuk, mozdulatuk, gesztusuk őszinte és igaz. Komoly karriert jósolok nekik a színészi pályán.

Előadás után figyeltem, mit beszélnek a fiatalok, akiknek szemmel láthatóan tetszett, amit a színpadon láttak. Egyik lány a könnyeit törölgetve mondta a barátainak, hogy az osztályából is kórházba került valaki, mert addig csúfolták a közösségi hálón, ameddig felvágta az ereit. Szerencsére időben megtalálta a testvére. A lépcsőn felfelé

Komlódik Márk,
Fekete Patrícia



viszont egy kisebb társaság azon nevetgélt, hogy a két szereplő „bekapta a horgot”, nem ellenőrizték, kivel csetelnek.

Én azon gondolkodtam, hogy hol vannak a szülők, a pedagógusok, miért nem figyelnek a gyermekekre, a kamaszokra.

Mert ők nem véletlenül nem jelennek meg az előadásban, és sok szó sem esik róluk. Nem meglepő felismerés mind a szerzőtől, mind a rendezőtől, hogy a korokra jellemzően zárkózott kamaszok inkább a virtuális térben keresnek megoldásokat a gondolataikra, minthogy a családjukhoz, tanáraikhoz fordulnának.



Csak remélni tudom, hogy szülők és pedagógusok tolongani fognak, hogy megtekinthessék a Cyber Cyrano-t. Sok mindent megtudhatnak a gyermekeikről, illetve tanítványaikról. Abban viszont biztos vagyok, hogy a fiatalok szívesen megnézik, mert végre egy számukra meghirdetett előadás valóban róluk szól.

SIMON JUDIT

DEBRECENI CSOKONAI NEMZETI SZÍNHÁZ

TASNÁDI ISTVÁN: CYBER CYRANO

RENDEZŐ: Tasnádi-Sáhy Péter

DÍSZLET ÉS JELMEZ: Florina Bellinda Vasilatos

ZENEI ÉS VIZUÁLIS TERVEK: Ungvári Oszkár

KOREOGRÁFIA: Katona Gábor

RENDEZŐASSZISZTENS: Ozoroczki Erika

SZEREPLŐK: Szép Evelin (Zsuzsi), Fekete Patrícia (Heni), Komlódik Márk (Máté)

Véső Ágoston néma költészete

A debreceni Partium Házban nyílt augusztus 16-án VÉSŐ ÁGOSTON nagybányai festőművész gyűjteményes kiállítása, abból az alkalomból, hogy 70 éve állította ki első festményét a ma 92 éves mester. Az alábbiakban olvasható megnyitóbeszéd után mutattuk be a Holnap Könyvek gondozásában megjelent Véső-albumot, melynek képanyagát a csíkszeredai Sarány István portrébeszélgetése egészíti ki.

Tisztelt ünneplő közönség!

Amikor igent mondtam erre a megtisztelő felkérésre, nem gondoltam, hogy egy teljesíthetetlen feladatra vállalkozom. Szépemlékű tanárom, Szalay Zoltán festőművész, aki nemcsak jó tanár, kiváló festőművész, hanem egyben író ember is



Nagybányai emlék

54 Kiállítás

SZAKÁCS IMRE festőművész (Budapest, 1948) A hamburgi Képzőművészeti Főiskolán diplomázott. 1995 óta dolgozik a szentendrei Régi Művésztelepen, melynek 1999 óta az elnöke.

volt, a következőket mondta: „Nincs az a jó megnyitó beszéd, amely hét-kilenc percnél tovább leköti a hallgatóság figyelmét”. Ezért gondolom, hogy lehetetlenre vállalkoztam, mert ez Véső Ágoston életmű kiállításánál képtelenség.

Hetven képről beszélni, egy ilyen életutat csak címszavakban is áttekinteni, továbbá pedagógiai munkásságát, művésztelepek szervezését, a hozzáfűződő szakmai tevékenységét, emberi, baráti kapcsolatait csak megemlíteni is lehetetlen ennyi idő alatt.

Mindjárt a címmel „70 év képeivel” kezdeném. Mivel a hetes szám bűvöletében élek, nem 70 év képeiről, hanem hét évtized képeiről beszélnék, valamint arról, hogy pont 21 éve ismertük meg

egymást, és alakult ki először szakmai, utána pedig egy máig tartó különös barátság. Ez pedig háromszor hét – 21. Itt is a hetes szám a főszereplő. Ágoston egy rendkívüli személyiség, aki engem mindig ámulatba ejtett és amire mindig próbáltam magyarázatot találni, hogy miért van ez így.

Visszatérve a számokra a mágikus hetes nem más, mint a dinamikus hármas és a statikus négyes összege. Isten számaként pedig a szakrális hármas (Szentháromság) és a földi négyes együttes értéke. A szakrális hetes a keresztény hitben az Anyaszentegyháznak hét szentsége; hét főbenjáró bűne és hét erénye van. A szentségeket pedig a szivárvány hét színével jelölik. A Miatyánkban is hét kívánság van és a sort még hosszan lehetne folytatni. Ezt csak azért említettem meg, mert Véső Ágoston művészetében és életében a szakralitás igen fontos szerepet játszik. Ezért tettem föl a kérdést, miért pont 70 év képei.

Mivel szakmai megnyitóként kértek föl, illene a képekről is beszélni. Itt rögtön Delacroix-t idézném, aki a következőket mondta: „A kép első kötelessége, hogy ünnep legyen a szem számára”. Mi most itt egy csodálatos ünnep résztvevői vagyunk, és talán ez lenne a profán része. De mit mond Auguste Renoir: „Én azt szeretem a művészetben, ha érezteti az örökkévalóságot anélkül, hogy hir-



Művész az ablakban

detné.” Úgy gondolom Véső Ágoston művészetére ezek mind igazak. Itt említenék néhány képet a 70 közül:

„Művész az ablakban”. Ezen a képen olvasható a művész vágya: „Jelet hagyni”. Lehetne ez akár az alkotó ars poétikája is, vagy talán az is.



Feleségem portréja



Magyar napfogyatkozás

„Öreg paraszt”. Drámai megfogalmazás, hosszasan lehetne elemezni ugyanúgy, mint a „Feleségem portréja”, vagy a „Cigánylány” címűt a korai korszakból. Beszélhetnénk a rendkívül izgalmas, felfogásában is különleges „Bohóc” sorozatról.



Továbbá: „Getszemáni kerti ima”, „Nagybányai emlék”, „Magyar napfogyatkozás”, de ezekről beszélni szétfeszítené a rendelkezésemre álló időkeretet.

A bejárati ajtó mellett olvasható egy rövid írás, ahol Véső Ágoston fölteszi a kérdést „Vajon tanítható-e a művészet?” Erről egy kedves anekdota jutott az eszembe.

Aba-Novák Vilmos festőművészt – az 1930-as években – szabadiskolájában egy ifjú felkereste azzal, hogy ő művész szeretne lenni. „Nézze, fiatalember – mondotta a mester, én meg tudom tanítani magát rajzolni. De hogy művész lesz-e, azt nem tudom.” A fiatalember elmegy Iványi Grünwald Bélához. Tőle ezt a választ kapta: „Kérem, én művészt csinállok magából. De azt nem tudom, hogy tud-e majd festeni.”

Hogy mi mindenről kellene és szeretnék még beszélni, többek között a művésztelepekről, mivel Véső Ágoston életében ennek is igen nagy szerepe volt és van, úgy az életében, mint a művészetében. Ennek köszönhető találkozásunk is és ez köt minket leginkább össze. Hogy éreztessem



Cigánylány

ennek jelentőségét, engedjenek meg egy rövid áttekintést.

Természetesen a teljesség igénye nélkül, az 1830-as években született franciaországi Barbizon művésztelepevel kezdem, a művésztelepek bölcsőjével – talán nem túlzás, ha azt mondom, hogy a legnagyobb hatást fejtette ki az európai és a 19. század művészeti törekvéseire. Az ott dolgozó festők tevékenysége új fejezet az európai, de mondhatni, hogy az egyetemes művészettörténetben. Olyan festő-óriások nevét említhetem, mint Théodore Rousseau, Jules Dupré, Jean-Francois



Millet, Gustave Courbet, és a sort még itt is lehetne folytatni.

Miért is fontos ez? Mert itt van a sokak által magyar Barbizonnak nevezett nagybányai művésztelep és ennek alapítói, a magyar festőóriások – mint Hollósy Simon, Réti István, Ferenczy Károly vagy Thorma János – hatásukat senki nem vonja kétségbe és senki nem kérdőjelezi meg. Ahogyan azt sem, hogy milyen hatást gyakoroltak a magyar festészetre, és igen, a magyar, de akár az ott nagy számban megforduló külföldi festőkre is. Itt utalok Francisca van Vloten „Kegyetlenül szép örökség” című könyvére.

Ezt a feladatot vette a vállára Véső Ágoston, amikor elkötelezte magát, mint nagybányai festő, és vitte tovább a nagybányai festészet szellemiségét. Tókécs László püspök úr pedig ebben igaz harcostársa és önzetlen támogatója volt. Mi volt ezekhez szükséges?

Csak címszavakban: hagyományok éltetése, tenni akarás, példamutatás, küzdőképesség, kitartás, hitelesség, és főleg a hit, hinni abban, hogy ennek van értelme. Igen van, mert Ágoston állapotmeghatározása, meglátásom szerint, megegyezik Sipos Endre művészetfilozófus könyvéből idézett Bárány Eötvös József megállapításával:

„Az első oszlop: Az önismeret. A második oszlop: A bennünket körülvevő környezet erői, lehetőségei és határai felismerése. Harmadik oszlop: A magunk által kitűzött célok megvalósítása.” Véső Ágoston ezt megtette, mint szórványban élő művész és családapa. Ebben volt és a mai napig is hű társa, szeretett felesége Anikó.

A festészetéről sokan írtak. Úgy tudom most is lesz itt egy könyvbemutató, „Nem könyvből tanultam Nagybányát” című album. Ebben valószínű részletesen olvashatunk életéről, művészetéről.

Véső Ágoston festészetéről nem könnyű feladat nekem beszélni, mert őszintén be kell vallanom, vele kapcsolatban elfogult vagyok.

Továbbá vallom én is a mondást: A festészet néma költészet.

Igen, a festészet néma költészet. Így szemléljék Véső Ágoston kiállított műveit és ezzel a gondolattal a kiállítást megnyitom.

SZAKÁCS IMRE

Kőrössi P. József

Nekrologizálok. Egy

Azokról, akik előttem haltak meg, akik mellett, akik mögülem és akik mögöttem

Ha csak nekrológból lenne szabad építenem
katedrálist,
kegyetlen mégse lenne.
Élvezettel írnám, hogy jól fájjon.
Ott, ahol kell. Mindenütt, ne csak nekem!

Ágoston Vilmos. Vilka

(Marosvásárhely 1947 – San Antonio 2022)

Ha rá gondolok, ha megjelenik a szemem előtt (sok-sok éve találkoztunk utoljára személyesen), mindig Boris Pilnyak jut eszembe, számomra ő a magyar Pilnyak. Ül egy alkotói fadobozban, egy írói fafülkében, amelyben csak egy vízszintes deszkafelület van, rajta papír, tinta és toll (később írógép, még később laptop). Gondolkodik és ír. Nincs hova kinézni, nem is akar. Forgatókönyvet ír amerikai producereknek. Aztán egyik filmjéből sem lesz semmi. Önéletrajza lett, de azt nem ő és nem magáról írta. Ezt egyszer neki is elmondtam. Vilka az a forgatókönyvíró, aki forgatókönyvet sohasem írt. Nem tudott mosolyogni. Székelyzsido származású magyarságát épp olyan nyugalommal vállalta, mint magyar származású székely zsidóságát. Face to face...

Egész romániai életében megfigyelték, lehallgatták, néha elhurcolták. Meggyőződése volt, hogy Magyarországon is csak rá kíváncsi – a magyar szeku. A kolozsvári egyetem diáklapját egynyelvűnek képzelte el. Kirúgták, miazhogy, meghurcolták. Méliusz személyesen járt el Ceaușescunál, hogy folytathassa az egyetemet. Rézbányában dolgozott, miután a szilenciumot vele szemben megszüntették. Egyszer jártam vele Balánbányán, éppen jöttek fel a bányászok. A bejáratnál sörtank várta őket, pipacsörből csapolták a sört akkor, amikor a sör szagára sem emlékezett már senki Romániában. Nagyon élvezte.

Glavina. A háttérben ember

(Budapest 1952 – Budapest 2023)

Meghalt Zsuzsa. Az egyik legokosabb és ezzel együtt és egyszerre, az egyik legbarátságosabban,

kedvesen legcinikusabb ember, akit ismertem. Tudta azt, amit mi is tudunk, hogy élni másképpen nem lehet, nem szabad: okosan és csak érzően, érzően pedig csak barátságos cinizmusban.

Ha távolról láttuk is egymást (és csak távolról láttuk) olyan volt az, mint egy érintés. És soha nem érintkeztünk. Mint a falevelek – úgy láttuk egymást. Úgy is éltünk egymás mellett nagy távolságban, mint a falevelek. Ugyanazon az ágon. Nem a fa, csak egyik-másik ága közös.

Találkozáskor sincs puszi. Puszi sincs!

– Hogy van?

– Maga, hogy van?

– Hát maga már jól!

– Ültessen fát, takarjon be minden bokrot, neveljen virágot! Valahol arrafelé!

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Nógrád megyei Márkházán él.

Csiki László

(Sepsiszentgyörgy 1944 – Budapest 2008)

„Élek egy íróval, veled, egy faluban, akivel nem ugyanabban a faluban élek” – ezt, hogy mondjam el - múlt időben. Éltem egy íróval?

Hatvanadik születésnapján köszönhettem az ÉS-ben, amelynek gyakran volt cikk- és tárcáírója, könyvkritikákat is legszívesebben (és a legóvatosabban) oda írt. Mindig középre helyezte magát ott is: nem engedte meg magának, hogy kifuthassa magát, hogy kifusson. Erre volt büszke. Büszke volt. Talán éppen ezért, emiatt a fojtott viselkedés miatt nem futhatta be azt a pályát, amelyet – micsoda jóslat! – még befuthat.

Első könyvemet szerkesztette, és nem átalított Kolozsvárról Nagyváradra utazni személyvonaton egy kölyökhöz. Korhely gulyáslevest ebédeltünk, anyám főzte, nem volt benne hús.

Honnan lehetett volna?! Nagyvárad, Románia, 1974 vagy 75.

Könyvei elejére már a kezdetektől legszívesebben azt írta: *Történetek*. Versei elejére is írhatta volna ugyanazt: *történetek*.

Vízparti ködök, művek csonkosodása. Értettem és ő észrevette. Én ma sem tudom, kik s mi(k) voltunk mi a vízparti dögmegben, horgászbottal a kezünkben, amikor ő árnyéokra vágott. Elpusztulok kicsit, mondta – és én nem tudtam árnyékot hozni neki, a vízpartra vizet sem.

Horgászni jártunk, két Hemingway voltunk ugyanazon a vízparton. Ő hasonlított is rá, talán akarta is, tetszett is neki. Közel és távol mindenkinek tetszett. Megnyerte volna a *Ki hasonlít Ernest Hemingwayre?* pályázatot, amennyiben Magyarországon rendezik.

Tőle és szerkesztett költőitől, íróitól tudom, hogy szűk lakása – a bukaresti és a kolozsvári is – a mindig, mindenféle vidéki, vidékről felvándorolt kezdő – és sohasem dilettáns – írók átmeneti lakóhelye és szerkesztőségi szobája is volt – Erzsébet asszony türelmes gyönyörűségére – nem sorolom őket.

Mi fáj jobban? Az, akit elveszítünk, vagy az, ami vele vész el? Egyszerre mind, egyszerre minden. Egy férfiúi, apai öleléssel nem azt veszítjük el aztán majd mindig és minden nap, akink van, hanem azt, akink volt, és már – talán, lehetséges, hogy – nincs. Azt! Ő azt veszítette el, akit a tenyerében tartott. Egy fiút. Akit nem lehet temetni, azt temette el. Gyenge volt vagy sem, erős volt vagy sem – benne maradt az eltemetett gyermekben, a fiúban maradt.

Hajnali horgászatainkra magunkkal vittem a fiút (tizenkettő, tizennégy, tizenhat), a fiamat, amíg gyanakodni nem kezdtem: sebeket tépek, fájdalmat okozok neki. Aztán nem vittem. Szólt, ne csináljam. Megint vittem neki G-ét, a fiút, a fiamat. Ültek – távol – egymás mellett, beszélgettek. Ipolypart.

Már (utolsó) könyve bemutatójára sem tudott elmenni – írta a sajtó. Nem az utolsó, az utolsóelőttire, s az azelőttire sem ment el. Nem nem tudott: nem akart, mert undorodott. Személyesen díjat sem vett már át egy ideje (Quasimodo). Évek óta nem akarta látni azokat, akik őt igen, akik őt csakazértis. Torkig volt az élet életével!

Úgy nem lehetett élni, ahogy ő a legvégén élni hagyta magát. Halálával, előrehozott, előre- és magára hurcolt halálával kit, vajon kit, temetett? Kit, vajon kit akart, kit kellett eltemetnie?

Évfordulós köszöntőmet az ÉS-ben így fejeztem be: „Veled még nem álmodtam soha. A minap azonban, amikor a köszöntőhöz olvastalak, és újra, egyik délután, látom, ülök egy repülőgépnél a fará-

ban az ablaknál. Napsütés van, éppen emelkedünk a felhők fölé. Ismered ezt, szinte leírhatatlan. Már – még! – boldog vagyok (ez is leírhatatlan), és akkor, egy apró, és piros repülőgép jön az ablak felé a légtérben. Nem te ülsz benne, azt én vezetem. Jövök magam felé, és azt kiabálom, Lacikám, mit akarsz tőlem? Amikor magammal ütközöm, éppen te ne tudnád, hogy még >egy lehulló könnycsepp is robban!<”. Másképpen ma sem fejezhetem ki, hogyan jön, közelít egy robbanó könnycseppben felénk.

Váradi B. László. Az éjszakai vadász (Nagyvárad 1946 – Somogyfajszi 2014)

Meghalt Bayer Laci medvevadász, és vidranevelő. Meghalt Váradi B. László író, a *Kölyökharcsa* (1972) című könyv szerzője. Meghalt az utolsó romániai magyar Hemingway. Elment nagy barátai, Csiki Laci és Török Miklós után.

Váradi B. László volt az az író Romániában, akit, ha emlegettek (emlegették) mindig Hemingwayre is gondoltak, a párbeszéd, az egyszavas gondolatok mesterére, és nem a giccslóra. Magyarországon, persze nem hallották a nevét, s hiába telepedet le egy németországi hosszú kerülő után valahol a Dunántúlon, nem ismerik ma sem.

Megkapva a hírt, odamentem a könyvespolchoz, s mert tudtam, hogy vörös lesz a borító, azonnal megtaláltam, leemeltem a könyvet, a *Kölyökharcát*. Nagy szó: olvasható ma is az az első kötet. Nem olvasható, élvezhető, lesznek tőle ma is megint gondolataid, mufurc!

Medvevadász is lehetett, de Ceaușescu-nak – megtehetette volna – nem hajtott medvét. Miután Nyugat-Németországban, Münchenben letelepedett, megpályázott egy nagyobb összeget: filmet forgatna a Kárpátokban. Sok pénzt kapott, lehetett volna belőle medvés film, de nem lett. A támogató pedig behajtotta rajta a behajthatót.

Hajléktalan lett odakint, és egy külvárosi parkban élte feleségétől és mindenkitől elváltan, elhagyatottan (szó szerint) azt a pici életcseppet, ami egy medve méretű nagydarab embernek néhány bokornyit területen kijár. Nem kukázásból, gyűjtögetésből tartotta fenn magát: nagy park, sok gomba. Ismerte az összeset, hiszen jobbik életében gombavadász is volt. Csak azt nem vette komolyan, melyik az a pesze (vagy tinóru?), amire alkoholt inni sem előtte, sem utána nem szabad. Ő ivott rá, csaknem belehalt, de győzött öngyógyító tehetsége. Egy nagyvárosi bokor alatt.

Az az író volt, akinek, ha volt egy története, felhívott akár éjjel után is telefonon, és elmesélte. Amíg beszélni még tudott. Gégerák.

Amíg beszélni még tudott író barátainak kizárólag éjjel után telefonált. Hogy tartozzon

